

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний аграрний університет
Факультет менеджменту та права

ОПП «Менеджмент»
Спеціальність 073 «Менеджмент»

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри аграрного менеджменту
к.е.н., доцент _____ Мазур К.В.
« _____ » _____ 2018 р.

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ
(за матеріалами СФГ «Обрій», с. Широка Гребля Хмельницького району
Вінницької області)
073 – ДР 307 м 05.09.2018

Студент випускник
Керівник дипломної роботи,
д.е.н., професор

Слюсар Олександр Миколайович
Гарбар Жанна Володимирівна

Вінниця 2018 р.

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний аграрний університет
Факультет менеджменту та права

ОПП «Менеджмент»

Спеціальність 073 «Менеджмент»
Спеціалізація «Менеджмент організацій та адміністрування»
Кафедра аграрного менеджменту

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри
аграрного менеджменту

к.е.н., доцент _____ Мазур К.В.

« ___ » _____ 2018 р.

ЗАВДАННЯ

на дипломну роботу

Слюсару Олександрю Миколайовичу

Тема роботи: «Управління економічною безпекою підприємств агропромислового комплексу України (за матеріалами СФГ «Обрій», с. Широка Гребля Хмельницького району Вінницької області)»

Затверджена наказом ректора від «05» вересня 2018 р. № 307 м

Термін здачі студентом завершеної роботи на кафедру до 29.11.2018 р.

Вихідні дані до роботи: фінансова та статистична звітність СФГ «Обрій»; форма 1-м «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», форма 2-м «Звіт про фінансові результати», форма 50-с/г – «Звітність про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств», статут, наукові публікації, методична література тощо.

Перелік питань, що розробляються в роботі: Розділ 1. Теоретичні засади управління економічною безпекою підприємств АПК України. Розділ 2. Оцінка стану економічної безпеки підприємств агропромислового комплексу. Розділ 3. Напрями удосконалення управління економічною безпекою підприємств агропромислового комплексу України.

Перелік ілюстративного матеріалу (таблиці, схеми, графіки та ін.):
таблиці – 25, рисунки – 26. додатки.

Календарний графік виконання роботи

Етапи виконання роботи	Дата виконання етапу	Відмітка про виконання
Розділ 1. Теоретичні засади управління економічною безпекою підприємств АПК України	20.09.2018 р.	
Розділ 2. Оцінка стану економічної безпеки підприємств агропромислового комплексу	12.11.2018 р.	
Розділ 3. Напрями удосконалення управління економічною безпекою підприємств агропромислового комплексу України	26.11.2018 р.	
Висновки, список використаних джерел, додатки	28.11.2018 р.	

Керівник дипломної роботи _____ Гарбар Ж.В.

Завдання до виконання прийняв _____ Слюсар О.М.

Дата отримання «05» вересня 2018 р.

РЕФЕРАТ

Дипломна робота на тему: «Управління економічною безпекою підприємств агропромислового комплексу України (за матеріалами СФГ «Обрій», с. Широка Гребля Хмільницького району Вінницької області)».

Об'єкт дослідження – СФГ «Обрій», с. Широка Гребля Хмільницького району Вінницької області.

Метою дипломної роботи є розвиток теоретичних положень, удосконалення методичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо процесів управління економічною безпекою підприємств АПК України.

Методи дослідження – морфологічний аналіз, абстрактно-логічний метод, метод економіко-математичного моделювання, статистичні та економіко-аналітичні методи, порівняння, метод групування, графічний.

В результаті виконання дипломної роботи були визначені теоретичні засади управління економічною безпекою підприємств АПК України, виконана оцінка стану економічної безпеки підприємств агропромислового комплексу, обґрунтовані напрями удосконалення управління економічною безпекою підприємств агропромислового комплексу України.

Практична цінність роботи полягає у розробці рекомендацій щодо побудови системи управління економічною безпекою аграрних підприємств.

Ключові слова: управління, економічна безпека, загрози економічній безпеці, рівень економічної безпеки, агропромисловий комплекс, управління економічною безпекою, механізм управління.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ АПК УКРАЇНИ	9
1.1. Сутність, принципи та функції економічної безпеки підприємства	9
1.2. Економічна безпека підприємств як об'єкт управління	18
1.3. Методика дослідження	27
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ	34
2.1. Організаційно-економічна характеристика СФГ «Обрій»	34
2.2. Діагностика рівня економічної безпеки СФГ «Обрій»	48
2.3. Реалізація заходів державної підтримки підприємств АПК Вінницької області	56
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ	61
3.1. Підвищення дієвості процесу управління економічною безпекою в аграрних підприємствах	61
3.2. Формування механізму управління економічною безпекою в аграрних підприємствах	70
3.3. Страхові інструменти дотримання економічної безпеки аграрних підприємств	80
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93
ДОДАТКИ	102

ВСТУП

У сучасних умовах процес успішного функціонування та економічного розвитку аграрних підприємств значною мірою залежить від дотримання рівня їх економічної безпеки та захисту економічних результатів основної діяльності. У силу своєї відносно низької дохідності, залежності від природних факторів, яскраво вираженого сезонного, циклічного характеру відтворення та значної потреби у сучасних техніко-технологічних засобах функціонування сільське господарство дає меншу віддачу на вкладений капітал. Зважаючи на це питання щодо формування ефективної системи економічної безпеки країни значною мірою пов'язані з необхідністю формування та вдосконалення системи економічної безпеки сільськогосподарського підприємства та пошуку нових шляхів для покращення її рівня та зменшення ризиковості аграрного бізнесу.

Проблема економічної безпеки підприємництва, в цілому, та в сільському господарстві, зокрема, досліджується у наукових працях таких відомих науковців, як О. Барановський, З. Варналій, М. Гладій, І. Гришова, Л. Дейнеко, М. Дем'яненко, Ж. Дерій, О. Єрмоленко, О. Карєєв, М. Лендел, В. Лойко, Ю. Лупенко, М. Малік, В. Маргасова, Л. Михайлова, В. Мунтіян, П. Саблук, В. Савченко, В. Тамбовцев, І. Тернова, С. Шкарлет, О. Чубукова та інших.

Віддаючи належне напрацюванням вчених з питань управління економічною безпекою АПК, залишається недостатньо розкритою та обґрунтованою низка наукових і практичних проблем щодо управління економічною безпекою АПК як специфічним видом діяльності, зокрема визначення пріоритетних напрямів та формулювання передумов для забезпечення економічної безпеки з метою забезпечення сталого розвитку національного агропромислового сектору економіки України..

Актуальність проблем, пов'язаних з необхідністю визначення основних теоретичних підходів до формування стійкої системи управління

економічною безпекою АПК зумовили вибір теми дипломної роботи, постановку мети та завдань дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є розвиток теоретичних положень, удосконалення методичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо процесів управління економічною безпекою підприємств АПК України. Реалізація поставленої мети обумовила необхідність визначення і розв'язання наступних завдань:

- визначити сутність, принципи та функції економічної безпеки підприємства;
- розглянути економічну безпеку підприємств як об'єкт управління;
- окреслити методичні засади управління економічною безпекою підприємств АПК України;
- виконати оцінку рівня економічної безпеки СФГ «Обрій»;
- охарактеризувати заходи державної підтримки підприємств АПК Вінницької області;
- обґрунтувати необхідність підвищення дієвості процесу управління економічною безпекою в аграрних підприємствах;
- визначити страхові інструменти дотримання економічної безпеки аграрних підприємств.

Об'єктом дослідження є процес управління економічною безпекою підприємств АПК України.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів управління економічною безпекою підприємств АПК України.

Методи дослідження. Теоретичною і методичною основою дипломної роботи є наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних учених з питань управління економічною безпекою підприємств АПК України.

У дипломній роботі використано такі методи дослідження: морфологічного аналізу (для уточнення сутності поняття «економічна безпека аграрного підприємства»); абстрактно-логічний метод (для

виявлення основних чинників, загроз та можливостей у процесі формування економічної безпеки); метод економіко-математичного моделювання (для оптимізації складових економічної безпеки); статистичні та економіко-аналітичні методи, порівняння, методи групування (для дослідження сучасного стану економічної безпеки підприємств АПК, для визначення загроз економічної безпеки аграрного сектору), графічний (для наочного зображення отриманих результатів дослідження).

Інформаційну базу дослідження склали нормативно-правові акти щодо регулювання функціонування АПК України, дані Міністерства аграрної політики та продовольства України, офіційні матеріали Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Вінницькій області, державні та регіональні програми соціально-економічного розвитку, інтернет-ресурси, звітні дані СФГ «Обрій» тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій щодо побудови системи управління економічною безпекою аграрних підприємств.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст дипломної роботи викладено на 101 сторінці комп'ютерного тексту. Робота містить 26 рисунків, 25 таблиць, список використаних джерел (91 найменування), 3 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ АПК УКРАЇНИ

1.1. Сутність, принципи та функції економічної безпеки підприємства

Поняття «економічна безпека» пройшло чимало переосмислень у зв'язку зі зміною умов зовнішнього середовища і з урахуванням факторів, які зумовлюють процеси управління.

Сутність економічної безпеки полягає в забезпеченні поступального економічного розвитку суспільства з метою виробництва необхідних благ та послуг, що задовольняють індивідуальні та суспільні потреби.

На сьогодні не існує єдиного науково визнаного поняття економічної безпеки.

О. Іванілов розглядає економічну безпеку як сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їхніх цілей та завдань [36, с. 655].

В. Мунтіян, О. Барановський та В. Шлемко визначають економічну безпеку як спроможність економіки забезпечити свій вільний і незалежний розвиток, стабільність громадського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за несприятливих умов і варіантів розвитку подій; здатність держави до захисту національних економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз [6; 61; 87].

З. Варналій трактує економічну безпеку як забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів [15].

На думку В. Тамбовцева, економічна безпека – це сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, що забезпечує можливість досягнення цілей усієї системи [80].

А. Городецький констатує, що економічна безпека – захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз економічних і прямих матеріальних збитків [21].

С. Ільяшенко визначає економічну безпеку як стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім та зовнішнім загрозам і забезпечує тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії [35].

Запропоновані різними авторами визначення категорії економічної безпеки можна узагальнити таким чином:

- по-перше, система економічної безпеки розглядається як підсистема національної безпеки;
- по-друге, система економічної безпеки має певну специфіку залежно від рівня її гарантування (держава, регіон, підприємство, особа);
- по-третє, економічна безпека припускає невразливість країни від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Після характеристики загального терміна «економічна безпека» доцільно розглянути сутність категорії «економічна безпека підприємства».

Економічну безпеку підприємства В. Забродський визначає як кількісну і якісну характеристику властивостей фірми, що відображає здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої загрози [34]. Такої позиції дотримується і І. Чумарін, який відзначає, що головною метою забезпечення економічної безпеки підприємства є досягненням максимальної стабільності функціонування, а також створення основи і перспектив зростання для виконання цілей бізнесу, незалежно від об'єктивних і суб'єктивних загрозливих факторів (негативних впливів, факторів ризику) [85, с. 4].

Дещо інше поняття економічної безпеки підприємства наводить

В. Шликов, який розглядає економічну безпеку підприємства, як «... стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки чи економічних загроз» [88, с. 58]. Слід зазначити, що за такого підходу втрачається бачення перспектив розвитку підприємства, оскільки він близький до поняття адаптації підприємства.

Л. Омелянович під економічною безпекою підприємства розуміє такий стан захищеності підприємства при організації взаємовідносин з іншими суб'єктами і його ресурсів, при якому гарантується стабільність функціонування, розширене відтворення, впровадження і широке використання науково-технічних досягнень і соціальний розвиток [65, с. 46].

С. Дубецька наголошує, що економічна безпека підприємства – стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору стійкості (самовиживання) та розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, непередбачуваних дій і складно прогнозованих факторів [28, с. 180].

О. Долженков, Ж. Жуковська, О. Головченко під економічною безпекою підприємства (фірми) розуміють «стан юридичних, виробничих відносин, матеріальних і інтелектуальних ресурсів, при якому забезпечується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток» [27, с. 25].

Дещо інше трактування наводить І. Цигилик і визначає її як «стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації, технології і техніки, устаткування, прав) та підприємницьких можливостей, за якого гарантується найефективніше їх використання для забезпечення стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам)» [84, с. 3].

Отже, в науковому середовищі поширені різні погляди на тлумачення поняття «економічна безпека підприємства» – від досить вузького тлумачення змісту цього терміна з позицій захисту інформації до більш широкого ресурсно-функціонального підходу, який передбачає розгляд

економічної безпеки як стану найбільш ефективного використання всіх корпоративних ресурсів.

Узагальнюючи наведені визначення науковці, можна запропонувати таке визначення економічної безпеки підприємства – це складна багатофакторна категорія, що розглядається не лише в контексті забезпечення ефективного використання ресурсів суб'єктом господарювання, рівня запобігання ним ризикам ендogenous і екзогенного характеру в процесі досягнення цілей економічного розвитку, а й в контексті забезпечення умов стійкого розвитку підприємства.

Оскільки економічна безпека підприємства розглядається як економічна категорія необхідно звернути увагу на мету, принципи, функції та завдання.

Мета економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування зараз і високий потенціал розвитку в майбутньому.

До принципів економічної безпеки підприємства належать:

– комплексність (системність) – створення такої системи безпеки, яка забезпечить захищеність підприємства, його майна, персоналу, інформації, різних сфер діяльності від будь-яких небезпек та загроз, непередбачуваних обставин;

– безперервність – система безпеки повинна бути побудована таким чином, щоб вона діяла, постійно захищаючи інтереси підприємства в умовах ризику та протидії зловмисникам

– законність – вся робота із забезпечення безпеки підприємства повинна здійснюватись на основі чинного законодавства та не суперечити йому;

– плановість – дозволяє кожному учаснику процесу діяти логічно послідовно, чітко виконуючи покладені на нього обов'язки та вирішуючи поставлені перед ним завдання;

– економічність – система безпеки повинна бути побудована таким

чином, щоб витрати на її забезпечення були економічно доцільними;

- взаємодія – для забезпечення безпеки підприємства необхідно, щоб зусилля всіх осіб, що її забезпечують, підрозділів, служб були скоординованими;

- поєднання гласності та конфіденційності – система основних заходів безпеки повинна бути відома всім співробітникам підприємства, з метою забезпечення безпеки її вимоги повинні виконуватись.

Функції економічної безпеки підприємства:

- забезпечення високої ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;

- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу підприємства;

- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством;

- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та ефективне використання його інтелектуального потенціалу;

- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів;

- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;

- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;

- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та його функціональних відділів.

Завдання економічної безпеки підприємства полягають у наступному:

- виявлення реальних та прогнозування потенційних небезпек та загроз;

- знаходження способів запобігання загрозам, послаблення або ліквідації наслідків їх дії;

- знаходження сил і засобів, необхідних для забезпечення безпеки

підприємства;

– створення власної служби безпеки підприємства, що відповідає виявленим небезпекам та загрозам.

Результати забезпечення економічної безпеки підприємства наведені на рис. 1.1.

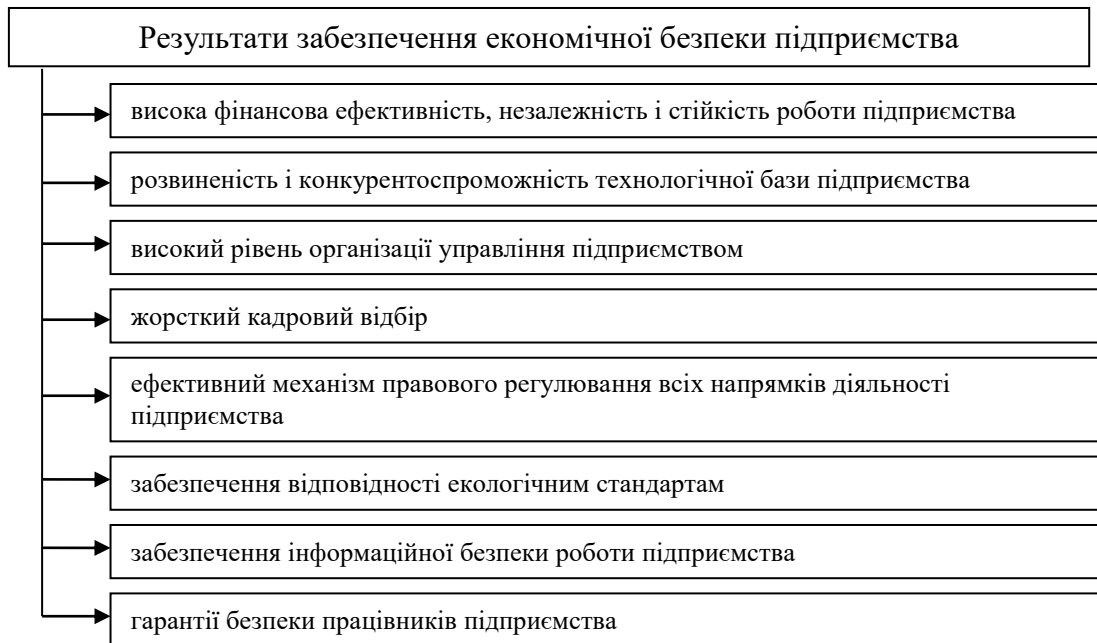

Рис. 1.1. Результати забезпечення економічної безпеки підприємства

Процес організації економічної безпеки включає такі дії (заходи), що здійснюються послідовно або одночасно:

- формування необхідних ресурсів (капіталу, персоналу, прав інформації, технології та устаткування);
- стратегічне прогнозування та планування економічної безпеки за функціональними складовими;
- стратегічне планування фінансово-господарської діяльності;
- загально-тактичне планування економічної безпеки за функціональними складовими;
- тактичне планування фінансово-господарської діяльності;
- оперативне управління фінансово-господарською діяльністю;
- здійснення функціонального аналізу рівня економічної безпеки;
- загальна оцінка досягнутою рівня економічної безпеки.

Тільки за здійснення в необхідному обсязі зазначених дій (заходів) можна буде досягти належного рівня економічної безпеки.

Система економічної безпеки підприємства традиційно включає такі функціональні складові: фінансова; кадрова; технологічна; інформаційна; екологічна.

Оцінка фінансової складової здійснюється за допомогою аналізу: фінансового стану, ліквідності, платоспроможності, фінансової незалежності, рентабельності, обіговості господарських засобів, формування й розподілу прибутку і т.д. [82, с. 18].

Інтелектуальна складова. Незалежний рівень економічної безпеки великою мірою залежить від інтелекту та професіоналізму працюючих у підприємстві кадрів. Негативні впливи на цю складову справляють: звільнення провідних висококваліфікованих працівників, що послаблює інтелектуальний потенціал; зниження частки інженерно-технічних працівників [82, с. 25].

Кадрова складова. Склад кадрів безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки на підприємстві. Негативні впливи на кадрову складову зумовлюють: відтік кадрів; плинність кадрів; фізичне старіння кадрів та моральне їхніх знань, зниження кваліфікації; праця за сумісництвом, що пов'язано з низькою віддачею працівника і можливим поширенням конфіденційної інформації за межі підприємства. Вона включає два напрями діяльності: перший – підвищення ефективності роботи персоналу; другий – збереження й розвиток інтелектуального потенціалу підприємства [82, с. 19]. За цю складову економічної безпеки повинна відповідати кадрова служба підприємства.

Значення технологічної складової полягає у ступені відповідності застосовуваних у підприємстві технологій найкращим світовим аналогам оптимізації витрат. До негативних впливів на цю складову відносять: дії, спрямовані на підрив технологічного потенціалу підприємства; порушення технологічної дисципліни; моральне старіння застосовуваних технологій. За

цю складову економічної безпеки повинна відповідати технологічна служба, а саме здійснювати контроль за технологічною дисципліною, удосконалювати існуючі й розробляти нові ефективні технології.

Правова складова має на меті всебічне правове забезпечення діяльності підприємства, дотриманні чинного законодавства за умови оптимізації витрат ресурсів на досягнення цілей.

Інформаційна складова полягає у здійсненні ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємства [4, с. 51]. Відповідні служби підприємства виконують певні функції, які характеризують процес створення та захисту інформаційної складової економічної безпеки. До них належать:

- збір та аналіз інформації, що стосується діяльності суб'єкта господарювання;
- прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів; оцінка рівня економічної безпеки за всіма складовими та в цілому, розроблення рекомендацій для підвищення цього рівня в конкретному суб'єкті господарювання;
- інші види діяльності з розробки інформаційної складової економічної безпеки [74, с. 26].

Під силовою складовою можна розуміти сукупність таких станів: фізична безпека персоналу підприємства (загроза здоров'ю, життю) збереження майна підприємства, (недоторканність, знецінення) силові аспекти інформаційної безпеки (комерційна таємниця) умови зовнішнього середовища [74, с. 23].

Головна сутність екологічної складової економічної безпеки з погляду підприємства повинна полягати в прагненні оптимізувати фінансові затрати таким чином, щоб за мінімальних витрат на забезпечення дотримання екологічних норм і стандартів мінімізувати втрати від адміністративних санкцій за забруднення навколишнього середовища і втрати ринків збуту у країнах світу.

Передумови формування економічної безпеки підприємства (рис. 1.3) ґрунтуються на головній меті та функціональних цілях діяльності підприємства [86, с. 47].

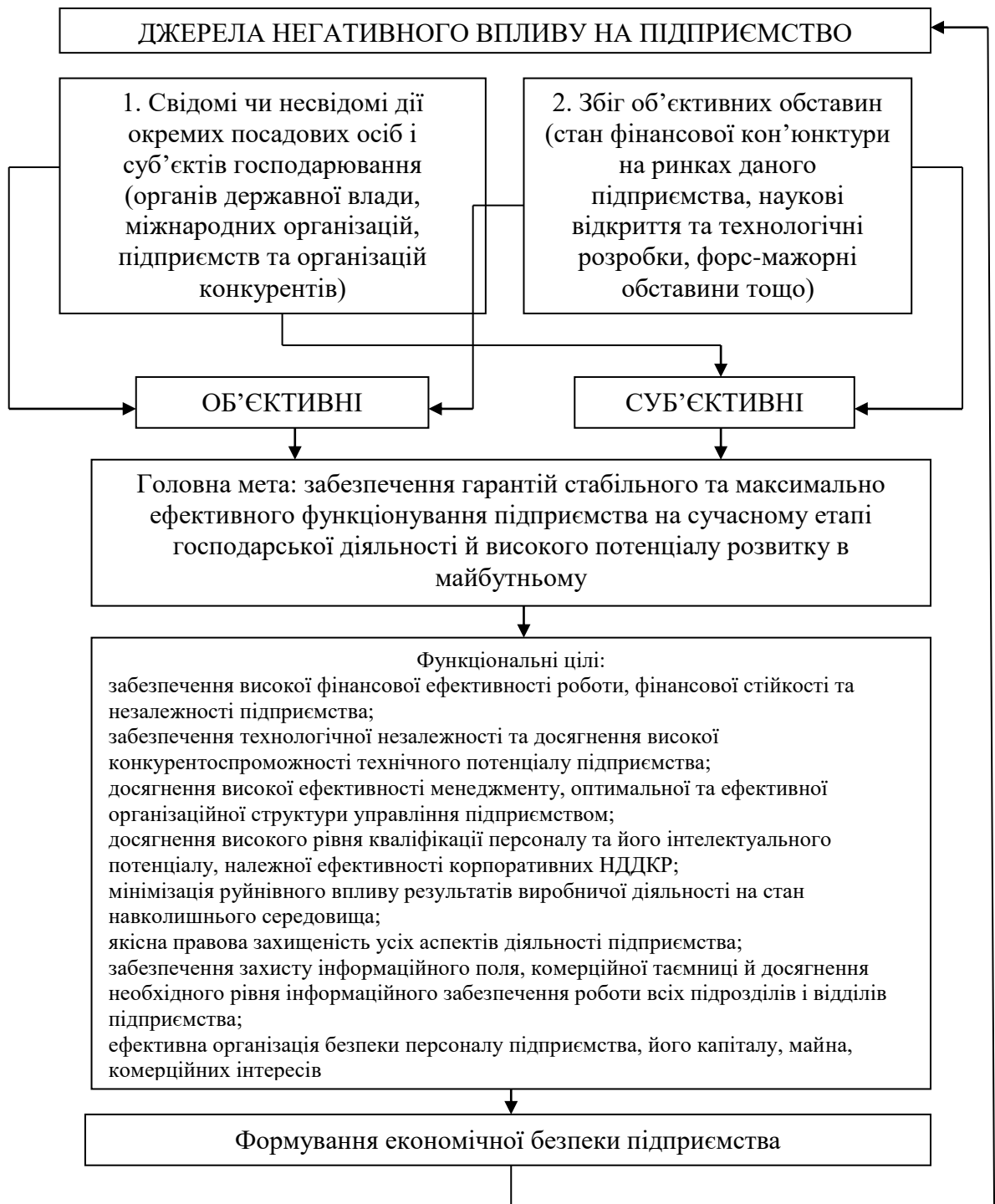

Рис. 1.2. Основи формування економічної безпеки підприємства

Це обумовлено тим, що важливим завданням кожного суб'єкта господарювання є дотримання всіх складових економічної безпеки

підприємства. Це є необхідно для забезпечення стабільного функціонування та досягнення основних цілей діяльності підприємства.

Рівень економічної безпеки залежить від ефективності управління діяльністю підприємства й можливості уникнути загроз і усунути шкідливі наслідки впливу окремих негативних чинників внутрішнього і зовнішнього середовища [74, с. 16].

Залежно від суб'єктивної зумовленості негативного впливу на економічну безпеку підприємства можливо застосовувати таку градацію прояву негативного впливу.

Об'єктивним вважається такий негативний вплив, який виникає не з волі конкурентного підприємства або його окремих працівників.

Суб'єктивний вплив виявляється внаслідок неефективної роботи підприємства та окремих його працівників.

Виконання кожної з перелічених цілей економічної безпеки є головною умовою досягнення мети підприємства.

Кожна мета економічної безпеки підприємства зорієнтована на певну ситуацію та стратегічний план підприємства, а також дає змогу виявити внутрішні та зовнішні загрози.

1.2. Економічна безпека підприємств як об'єкт управління

Під впливом економічної та політичної нестабільності постає необхідність забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств від різних проявів загроз і небезпек зовнішнього та внутрішнього походження, які суттєво впливають на потенціал підприємства, а також створення системи моніторингу індикаторів безпеки, обґрунтування і встановлення їх граничних значень, вживання заходів протидії загрозам і ризикам.

Форми прояву загроз економічній безпеці мають різний характер на макро-, мезо- та мікрорівнях і являють собою складну динамічну систему, що

визначає ускладненість кризових соціально-економічних ситуацій, необхідність моніторингу інтенсивності впливу загроз на різних рівнях ієрархії соціально-економічних систем.

Загрозу потрібно трактувати як джерело небезпеки, сукупність негативних факторів або умов зовнішнього і внутрішнього середовища соціально-економічної системи, які призводять до зниження рівня безпеки підприємства.

Класифікація загроз економічній безпеці підприємства наведена на рис.

1.3.

Рис. 1.3. Розширена класифікація загроз економічній безпеці підприємства

Так, залежно від можливості прогнозування варто виділити ті небезпеки і загрози, які можна передбачити, та ті, які взагалі передбачити неможливо.

До першої групи належать загрози, які виникають у визначених умовах, відомі з досвіду господарської діяльності підприємства, вчасно виявлені й узагальнені економічною та юридичною наукою.

До другої групи – загрози, які виникають раптово, зненацька, пов'язані з непередбаченими діями несумлінних конкурентів, організованих злочинних формувань зміною правового поля, форс-мажорними обставинами (аварії, стихійні лиха і т. д.). У цій ситуації першочергове завдання системи забезпечення економічної безпеки підприємства – вчасно виявити ці небезпеки і загрози та послабити їх негативну дію.

Загрози економічній безпеці підприємства залежно від джерел виникнення можна поділити на об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні виникають без участі та волі на те підприємства і його працівників, вони незалежні від прийнятих рішень. Такі загрози необхідно розпізнавати й обов'язково враховувати в управлінських рішеннях. Суб'єктивні породжені навмисними чи ненавмисними діями людей, різних органів і організацій, у тому числі державних та міжнародних підприємств конкурентів.

За ймовірністю настання всі деструктивні фактори можна поділити на явні, тобто реально існуючі, видимі, та латентні, тобто приховані, ретельно замасковані. Вони можуть проявитися раптово. Тому їх нейтралізація вимагає вживання термінових заходів, додаткових зусиль і засобів.

Небезпеки і загрози можуть класифікувати і за сферою життєдіяльності підприємства, а саме: небезпеки і загрози персоналу підприємства, фінансовим і матеріальним засобам, спрямовані на інформаційні ресурси, засоби та системи інформації і т. д. У загальному вигляді до загроз безпеці персоналу підприємства слід зарахувати: вбивства, супроводжувані насильством, катування; викрадення та погрози викрадення співробітників, членів їхніх родин та близьких родичів; насильство психологічного

характеру – залякування, шантаж, вимагання; пограбування з метою заволодіння коштами підприємства, цінними паперами, документами тощо.

Злочинні зазіхання щодо матеріальних цінностей й інших ресурсів знаходять своє відображення у вигляді: підробки продукції; крадіжок; різного роду шахрайства; знищення продукції тощо. Стосовно інформації та інформаційних ресурсів виявляються загрози цілісності, конфіденційності, повноти та доступу. Загроза інформаційним ресурсам можлива через підкуп осіб, що працюють на підприємстві чи в структурах, безпосередньо пов'язаних з їх діяльністю, шляхом перехоплення інформації, що циркулює в засобах і системах зв'язку й обчислювальної техніки, за допомогою технічних засобів розвідки та знімання інформації; шляхом підслуховування конфіденційних переговорів та в інший спосіб несанкціонованого доступу до джерел конфіденційної інформації.

За природою виникнення можна виділити такі небезпеки і загрози: політичні, економіко-правові, техногенні, правові, кримінальні, екологічні, конкурентні.

Залежно від величини завданих збитків, до якої може призвести дія деструктивного фактору, небезпеки та загрози можна поділити на ті, що призводять до незначних, значних і катастрофічних труднощів.

За тривалістю впливу на діяльність і розвиток підприємства загрози поділяються на довго-, середньо- і короткострокові. До довгострокових зовнішніх загроз можна віднести: високий рівень міжнародної і національної конкуренції; монополізацію економіки; високий рівень збиткових підприємств, низький купівельний попит; довгостроковими внутрішніми загрозами може бути застаріла технологія виробництва продукції; низький рівень відновлення основних фондів; втрата ринків збуту і ринків постачань тощо. Середньострокові загрози містять у собі загрози, наслідки від яких виявляються протягом одного-трьох років. До них належать: високий рівень інфляції; низький рівень кваліфікації персоналу; неефективна державна політика на фінансовому ринку країни; підвищення цін на матеріали,

сировину, енергоносії тощо. Короткострокові загрози можна нейтралізувати строком від кварталу до одного року. Прикладом короткострокових загроз є: нестача оборотних коштів підприємства; простої устаткування; сезонність збуту продукції; кон'юнктурне збільшення цін на паливо; неефективна дивідендна політика.

Залежно від величини збитків загрози класифікують на такі, що спричиняють труднощі, значні та катастрофічні.

Ця класифікація загроз не є вичерпною, оскільки ознак її класифікації може бути багато. Разом із тим вона дозволяє мати загальне уявлення про складність і варіативність можливих загроз функціонуванню суб'єктів господарювання, які необхідно врахувати для забезпечення високого рівня їх економічної безпеки.

На основі вище викладеного визначимо загрози, які можуть впливати на економічну безпеку аграрних підприємств. Загрози економічній безпеці аграрних підприємств досить різноманітні, але особливе місце відводиться таким загрозам, як виникнення непередбачених обставин техногенного характеру, недотримання технологій виробництва, пов'язаних із сезонним характером сільського господарства, вплив кадрів із галузі. Як вже зазначалося, найбільш поширеним є виділення небезпек і загроз залежно від місця їх виникнення – це внутрішні і зовнішні (рис. 1.4).

Аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснений на етапі прогнозування потенційно можливих збитків, дозволить суб'єкту господарської діяльності своєчасно запобігти або мінімізувати втрати корпоративних ресурсів і тим самим вплинути на розмір прибутку (доходу) [34, с. 50].

На відміну від спільних загроз, притаманних усім видам підприємницької діяльності, в агропромисловому комплексі є специфічні загрози, які нами виділено в окрему групу із характеристикою можливих заходів щодо їх нейтралізації (табл. 1.1).

Реалізуючи такі заходи на практиці, можна вирішити низку проблем,

які виникають у сільськогосподарському виробництві, цим самим покращити якісні і кількісні показники.

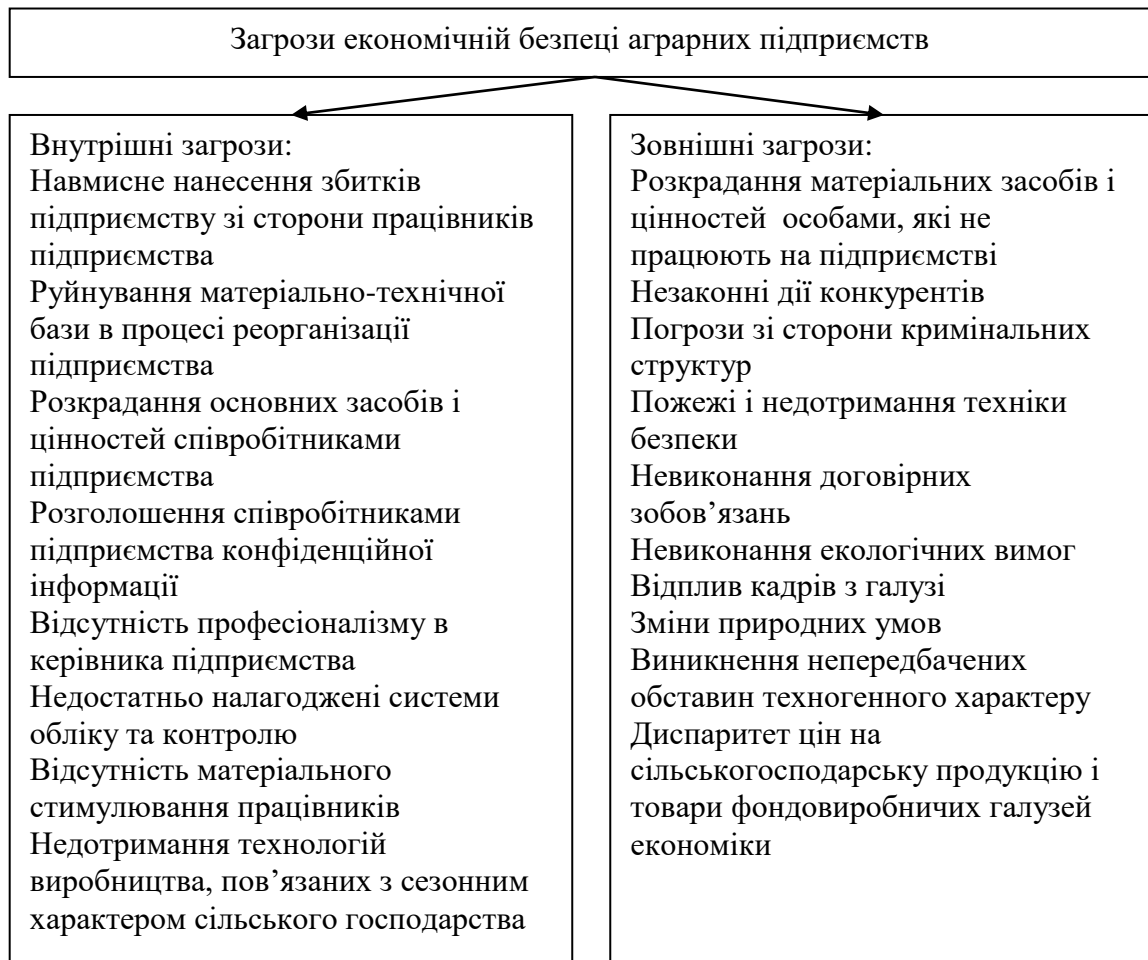

Рис. 1.4. Внутрішні і зовнішні загрози економічній безпеці аграрних підприємств

Основні загрози розвитку сільськогосподарських підприємств безпосередньо визначаються станом галузі та проблемами її розвитку, а також зумовлюються різними змінами кон'юнктури світового ринку й адекватністю механізмів державного регулювання національного продовольчого ринку, у т. ч. ступенем монополізації його окремих сегментів. Ситуація на аграрному ринку час від часу дестабілізується певними діями чиновників щодо запровадження квотування, заборони експорту окремих видів сільськогосподарської продукції, негласними розпорядженнями про перешкоджання вивезення цієї продукції.

Таблиця 1.1

Специфічні загрози економічній безпеці аграрних підприємств та
заходи щодо їх зниження

Загрози	Заходи
Невикористання земельних угідь	Створення необхідної матеріально-технічної бази Цільові державні вкладення для підвищення врожайності культур Передача ґрунтів збанкрутілих підприємств ефективним власникам на умовах викупу, оренди тощо
Втрати при збиранні врожаю	Дотримання строків збирання
Падіж худоби Зменшення поголів'я худоби и птиці	Забезпечення господарств комбікормами, технічним обладнанням, матеріальними ресурсами Оптимізація кормового раціону Поліпшення ветеринарного обслуговування, своєчасна вакцинація Покращення системи утримання худоби та догляд за ними
Низька якість продукції	Матеріальне стимулювання якості праці та продукції Контроль за якістю продукції
Втрати і псування при зберіганні сільськогосподарської продукції	Створення на території області ринкової інфраструктури, у тому числі формування системи оптових баз, забезпечення необхідним обладнанням для зберігання сільськогосподарської. Продукції Механізація режиму мікроклімату у сховищі
Втрати від диспаритету цін	Державний контроль за цінами Удосконалення системи ціноутворення на сільськогосподарську продукцію Державна підтримка товаровиробників
Втрати при транспортуванні продукції	Удосконалення обліку та контролю Наявність вагового господарства Забезпечення охорони вантажу Герметизація кузова транспортного засобу

Слід зазначити, що у зв'язку зі вступом України до СОТ, створення зон вільної торгівлі (ЗВТ) призведе до певних загроз, а саме:

- закріплення і посилення структурних диспропорцій агропродовольчого розвитку внаслідок форсування сільськогосподарського експорту галузей у кількості й асортименті продукції;
- посилення залежності аграрних виробників від імпорту матеріально-технічних ресурсів за відсутності внутрішніх альтернативних джерел їх поповнення [7, с. 59–64].

Загрози економічній безпеці підприємства можуть набувати різних

форм, по-різному проявлятися і спричиняти різні наслідки для підприємства.

Розглянуті обставини і явища несуть безпосередньою загрозу не тільки окремим державним і недержавним об'єктам економіки, а й безпеці країни в цілому. Своєчасне виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз безпеці та їх усунення є ключовим завданням усіх суб'єктів економічної діяльності.

У зв'язку з цим можна стверджувати, що управління економічною безпекою підприємств, у. т. ч. аграрних, передбачає розробку і реалізацію системи заходів, а саме:

- запобігання проблемам, що стосуються основної функції діяльності підприємства;
- раціональний із мінімальними втратами вихід із скрутної ситуації, якщо вона виникла, і попередження загроз;
- забезпечення успішного досягнення основної функції діяльності підприємства шляхом виявлення ключових факторів успіху і пошук способів їх втілення [16, с. 33].

Тому для виявлення й нейтралізації загроз і ризиків, які впливають на економічну безпеку аграрних підприємств, потрібно своєчасно оцінити та діагностувати рівень економічної безпеки підприємства.

На сучасному етапі системне врахування особливостей реалізації алгоритму управління економічною безпекою аграрного підприємства має передбачати розкриття: функціональних складових економічної безпеки, планування реакції підприємства на випадок несприятливого впливу потенційно небезпечних та ризикових факторів, визначення цільової спрямованості дій та безпосередньої реалізації конкретного до певних умов господарського рішення (рис. 1.5).

Використання запропонованого алгоритму управління економічною безпекою аграрного підприємства дозволить не лише визначити та нейтралізувати загрози і ризики але й забезпечити ефективну господарську діяльність та сталий розвиток підприємства.

Рис. 1.5. Алгоритм управління економічною безпекою аграрного підприємства

1.3. Методика дослідження

Наразі в економічній літературі не існує єдиного підходу до визначення методики оцінки рівня економічної безпеки підприємства, оскільки складові, які її визначають, дуже різні, а їх вагомість на кожному підприємстві різна. У табл. 1.2 систематизовано концептуальні підходи до оцінки економічної безпеки аграрних підприємств.

Таблиця 1.2

Методичні підходи до оцінки економічної безпеки аграрних підприємств

Методичний підхід	Особливості застосування
Індикаторний	Потребує систематичного збору та моніторингу великої кількості показників фінансово-господарської діяльності та може використовуватися на етапі оцінки й аналізу рівня безпеки
Ресурсно-функціональний	Доцільно використовувати для підприємств реального сектора економіки, оскільки дозволяє надати характеристику не тільки рівню безпеки, але й ефективності використання ресурсного потенціалу
Забезпечення програмно-цільового управління розвитком підприємства	Доцільно використовувати при групуванні індикаторів безпеки та виокремленні локальних груп джерел загроз економічної безпеки підприємства
Інвестиційний	Доцільно використовувати при розробці заходів у межах блоку «формування адаптивної реакції» підприємств
Оцінки та управління ризиками	Варто використовувати при діагностиці загроз економічній безпеці підприємства
Наявності чистого прибутку	Доцільно використовувати для підприємств, які знаходяться в передкризовому стані
Ймовірності банкрутства підприємства	
Оцінки вартості підприємства з використанням дохідного підходу	Доцільно застосовувати при здійсненні операцій купівлі-продажу підприємства, бізнесу, акцій та ін

У процесі вивчення й аналізу наукових публікацій було визначено, що всі запропоновані методики визначення економічної безпеки підприємства можна розділити на дві великі групи: ті, що пропонують оцінювати рівень економічної безпеки в цілому по підприємству, переважно з використанням експертних методик, або використовувати однакові показники для всіх

складових економічної безпеки підприємства, та ті, що пропонують окремо розглядати певні складові економічної безпеки підприємства, а потім інтегрувати та зводити оціночні показники до кінцевого, остаточного значення.

С. Покропивний пропонує здійснювати оцінку рівня економічної безпеки підприємства завдяки розрахунку сукупного критерію [32]. Сукупний критерій економічної безпеки (K_{EB}) пропонується визначити за формулою 1.1:

$$K_{EB} = \sum k_i d_i, \quad (1.1)$$

де k_i – величина окремого критерію за i -ою функціональною складовою;

d_i – частка значущості i -ї функціональної складової (розраховується експертним методом на основі вивчення досвіду багатьох підприємств).

Значення окремих функціональних критеріїв визначаються на основі співвідношення:

$$k_i = CZ_i / Z_i, \quad (1.2)$$

де CZ_i – сукупні збитки за i -ю функціональною складовою економічної безпеки підприємства, гр. од.;

Z_i – сумарні витрати на реалізацію заходів щодо попередження збитку за i -ю функціональною складовою економічної безпеки підприємства, гр. од.

Чим ближче величина співвідношення до одиниці, тим вище рівень економічної безпеки.

В табл. 1.3 узагальнено та якісно інтерпретовано рівень економічної безпеки підприємства, розрахований на основі формули із застосуванням умов.

Характеристика рівнів економічної безпеки підприємства

Рівень економічної безпеки	Величина рівня економічної безпеки	Характеристика стану підприємства за рівнями економічної безпеки
Підтримувальний	До 0,05	Підприємство перебуває в межах нестійкої економічної безпеки, оскільки у разі незначного зниження прибутку може її втратити
Мінімальний	0,06 – 0,10	Підприємство знаходиться в економічній безпеці й спроможне в найближчий рік-два її підтримувати
Дуже низький	0,11 – 0,19	Економічна безпека підприємства підтримується за рахунок інвестицій, які дозволяють зберегти займану ринкову позицію в поточному періоді але ставлять її під загрозу в найближчій перспективі
Низький	0,2 – 0,29	Економічна безпека підприємства підтримується за рахунок інвестицій, які дозволяють зберегти займану ринкову позицію в поточному періоді і в найближчій перспективі.
Середній	0,3 – 0,49	Економічна безпека підприємства підтримується за рахунок інвестицій, які дозволяють зберегти займану ринкову позицію в поточному періоді і у середній (два-чотири роки) перспективі, а також допомагають закласти фундамент формування конкурентних переваг
Високий	0,5 – 0,7	Інвестиційна підтримка умов, що забезпечують економічну безпеку підприємства, здійснюється з урахуванням вимог ринку, що дає змогу зберігати стратегічні позиції підприємства на ринку, мати істотні конкурентні переваги
Дуже високий	Понад 0,7	Інвестиційна підтримка умов, що забезпечують економічну безпеку підприємства, здійснюється з урахуванням практично всіх вимог ринку, що дає змогу підприємству мати значні конкурентні переваги стратегічного характеру і стати лідером ринку чи галузі

Розглянута методика націлена на аналіз конкурентних переваг підприємства та не дає змогу провести діагностику загроз, що виникають у сфері виробництва, фінансування, відносин праці тощо.

Оцінку фінансової складової економічної безпеки підприємства доцільно здійснювати на основі аналізу фінансового стану підприємства. Головними розділами методики аналізу фінансового стану підприємства є: аналіз прибутковості та рентабельності, аналіз фінансової стійкості і

ліквідності балансу, аналіз оборотності коштів [5, с. 164]. Для характеристики фінансового стану підприємства використовуються не лише абсолютні й відносні показники: коефіцієнт фінансової автономії, коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів, коефіцієнт маневреності, коефіцієнт фінансування, коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт фінансового ризику, коефіцієнт концентрації власного капіталу, коефіцієнт концентрації позикового капіталу, коефіцієнти ліквідності та рентабельності. На основі наведених вище показників можна сформувати п'яти рівнів фінансової безпеки підприємства: абсолютний – для функціонування підприємства достатньо власних оборотних коштів; нормальний – підприємство забезпечене власними джерелами формування запасів і покриття витрат; хиткий – підприємство відчуває потребу в короткострокових кредитах через нестачу власних оборотних коштів; критичний – для фінансування діяльності підприємство вдається до позик; кризовий – підприємство не може забезпечити фінансування своєї діяльності ні власними, ні позиченими коштами [5, с. 47-67].

Техніко-технологічна складова є пріоритетною для сільськогосподарських підприємств і безпосередньо пов'язана із формуванням конкурентоспроможності продукції. Технологічна безпека полягає у дотриманні норм техніки безпеки, технології, своєчасному відновленні, модернізації й ремонті устаткування, будівель і споруд, ефективному та сучасному інформаційному забезпеченні господарської діяльності підприємства [59].

До показників, які характеризують технічний і технологічний стан підприємства, належать:

- частка продукції підприємства, що відповідає кращим світовим аналогам або перевершує їх;
- частка технологічного устаткування, що відповідає світовим аналогам;

– частка продукції підприємств, яка захищена патентами [35, с. 12-19].

Чим більше значення цих показників, тим вищий рівень техніко-технологічної безпеки підприємства. Техніко-технологічну складову економічної безпеки підприємства можна оцінити за чотирма рівнями: абсолютним, задовільним, незадовільним та критичним (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Зведена таблиця показників за рівнями техніко-технологічної безпеки

Показник	Рівень техніко-технологічної безпеки			
	абсолютний	задовільний	незадовільний	критичний
$K_{п. прод.}$	$K_{п. прод.} \geq 0,23$	$0,15 \leq K_{п. прод.} < 0,23$	$0,07 \leq K_{п. прод.} < 0,15$	$K_{п. прод.} < 0,07$
$K_{п.т.}$	$K_{п.т.} \geq 0,23$	$0,15 \leq K_{п.т.} < 0,23$	$0,07 \leq K_{п.т.} < 0,15$	$K_{п.т.} < 0,07$
$K_{пат. прод.}$	$K_{пат. прод.} \geq 0,3$	$0,15 \leq K_{пат. прод.} < 0,3$	$0,1 \leq K_{пат. прод.} < 0,15$	$K_{пат. прод.} < 0,1$

Якщо показник має абсолютний рівень, то йому присвоюється значення 4, задовільний – 3, незадовільний – 2, критичний – 1.

Також для додаткового оцінювання рівня техніко-технологічної складової економічної безпеки підприємства можна використати результативні показники його діяльності, такі як: фондвіддача; рівень завантаження устаткування; рівень рентабельності основного капіталу; продуктивність праці; рівень використання виробничих потужностей; частка інноваційної продукції в загальному обсязі виготовленої та реалізованої продукції.

Кадрова (інтелектуальна) складова економічної безпеки характеризує кадровий та інтелектуальний потенціал підприємства. Серед негативних впливів цієї складової можна відзначити: звільнення провідних висококваліфікованих працівників, зниження частки інженерно-технічних та наукових кадрів у загальній кількості працівників, спад винахідницької та раціоналізаторської активності, зниження рівня освіти робітників, особливо це стосується апарату управління. За дану складову на підприємстві повинна відповідати кадрова служба (або відділ кадрів) та головний інженер.

Рівень цієї функціональної складової економічної безпеки можна визначити на основі таких коефіцієнтів:

- плинності працівників високої кваліфікації, який можна розрахувати як відношення чисельності працівників, що звільнилися, до загальної чисельності працівників даної кваліфікації [13];
- частки інженерно-технічних та наукових працівників, який розраховується як відношення їх чисельності до загальної чисельності працівників підприємства;
- винахідницької (раціоналізаторської) активності
- відношення кількості винаходів (удосконалень) у перерахунку до чисельності інженерно-технічних працівників або до загальної чисельності працівників підприємства;
- показник освітнього рівня визначається як відношення чисельності осіб, які мають вищу (або спеціальну) освіту, яка відповідає профілю діяльності підприємства, до загальної чисельності працівників.

Ці та інші показники (які теорія та практика менеджменту персоналу пропонують у достатній кількості) аналізують у динаміці, обов'язково враховуючи економічні показники діяльності підприємства.

Як показники рівня інформаційної безпеки доцільно використовувати такі коефіцієнти:

- коефіцієнт повноти інформації (K_{nl}) – розраховується як відношення обсягу інформації, що є у наявності особи, яка приймає управлінське рішення, до обсягу інформації, необхідної для прийняття обґрунтованого рішення;
- коефіцієнт точності інформації (K_m) – розраховується як відношення релевантної інформації до загального обсягу інформації, що є в розпорядженні;
- коефіцієнт суперечливості інформації (K_{cyn}) – розраховується як відношення кількості незалежних свідчень на користь прийняття рішення до

загальної кількості незалежних свідчень у сумарному обсязі релевантної інформації.

Загальний рівень інформаційної безпеки можна визначити шляхом перемножуванням усіх вище наведених коефіцієнтів:

$$K_i = K_{nl} \times K_m \times K_{cyn}, \quad (1.3)$$

При цьому розроблено наступну шкалу: $K_i > 0,7$ – рівень безпеки високий; $0,3K_i < 0,7$ – рівень безпеки середній; $K_i < 0,3$ рівень безпеки низький.

Розглянуті методики оцінки стану економічної безпеки підприємств дає підстави стверджувати, що кожний метод має певні обмеження у використанні, а тому не дає можливості повно й точно визначити стан підприємства. Крім того, проаналізовані підходи не враховують галузевої належності підприємства, тому й не є чутливими до змін.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

2.1. Організаційно-економічна характеристика СФГ «Обрій»

Селянське фермерське господарство «Обрій» розташоване в с. Широка Гребля Хмільницького району Вінницької області.

Селянське фермерське господарство «Обрій» створене та діє відповідно до Конституції України, Цивільного, Господарського, Земельного, Податкового кодексів, Закону України «Про фермерське господарство» та інших законодавчих актів України. СФГ «Обрій» є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в банках, печатку із своїм найменуванням, ідентифікаційним кодом. СФГ «Обрій» діє на принципах повної господарської самостійності і самоокупності, несе відповідальність за результати своєї господарської діяльності та виконання зобов'язань. СФГ «Обрій» самостійно планує свою господарську діяльність і провадить таку діяльність на підставі договорів.

Головною метою діяльності СФГ «Обрій» є отримання прибутку шляхом виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки, реалізації, вирощування тварин та здійснення інших видів діяльності.

Предметом діяльності СФГ «Обрій» є: вирощування зернових культур (пшениця озима, ячмінь озимий), бобових культур (соя), олійних культур (соняшник, ріпак ярий); розведення свиней.

СФГ «Обрій» відповідно до законодавства володіє, користується й розпоряджається майном, що є у його приватній власності, виходячи з мети статутної діяльності фермерського господарства.

Для забезпечення діяльності СФГ «Обрій» створюється пайовий капітал, розмір якого в 2017 р. становить 258 тис. грн. Збільшення пайового капіталу може здійснюватися за рахунок майна фермерського господарства,

додаткових вкладів до пайового капіталу засновника (членів) фермерського господарства та/або за рахунок вкладів у пайовий капітал громадян, що приймаються до складу членів фермерського господарства, як нових членів.

Фермерське господарство діє на умовах самокупності. Всі витрати СФГ «Обрій» покриває за рахунок власних доходів та інших джерел, не заборонених законодавством. Фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, у тому числі іноземних.

Організаційно-виробнича структура СФГ «Обрій» включає в себе об'єкти основного виробництва та обслуговуючі підрозділи (рис. 2.1).

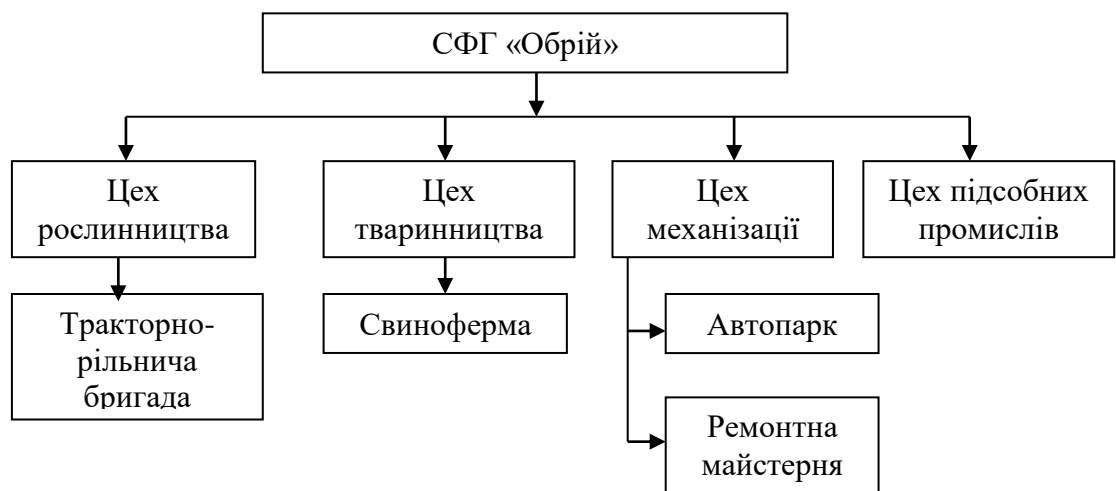

Рис. 2.1. Організаційно-виробнича структура СФГ «Обрій»

Управлінська структура СФГ «Обрій» представлена на рис. 2.2

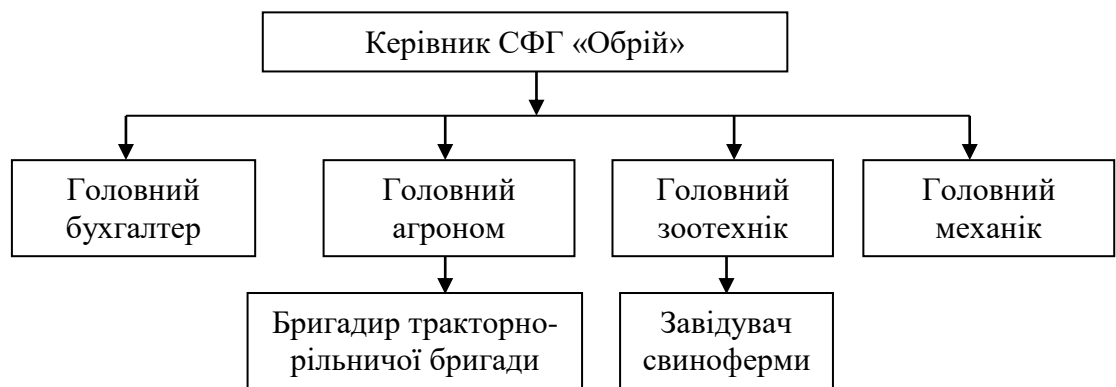

Рис. 2.1. Управлінська структура СФГ «Обрій»

Для оцінки розміру СФГ «Обрій» розглянемо показники, наведені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Основні показники розміру СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Показники	2015	2016	2017	Відхилення 2017/2015	
				тис. грн.	%
Площа с.-г. угідь, га	1719	1786	1589	-130	-8,2
в т.ч. рілля, га	1628	1709	1543	-85	-5,5
Посівна площа (за основними культурами), га:					
пшениця озима	527	550	493	-34	-6,5
ячмінь озимий	84	183	175	91	108,3
соняшник	284	419	447	163	57,4
соя	374	299	275	-99	-36,0
ріпак ярий	440	92	90	-350	-388,9
Поголів'я тварин (свині)	20	58	28	8	40,0
Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн.	6388	9240,5	9510,5	3122,2	48,9
Середньорічна вартість оборотних засобів, тис. грн.	49527,5	88775	107816	58288,5	117,7
Валова продукція, тис. грн.	16005	17323	9960	-6045	60,7
Товарна продукція, тис. грн.	55450	47766	17606	-37844	-214,9
Середньооблікова чисельність працівників, чол.	34	34	32	-2	6,3
в т.ч. рослинництва	31	32	30	-1	3,3
тваринництва	3	2	2	-1	33,3
Валовий прибуток, тис. грн.	39445	30443	7646	-31799	-415,9
Чистий прибуток, тис. грн.	44591	29406	-1375	-45966,6	в 33,4 рази

Наведені в табл. 2.1 дані свідчать, що у СФГ «Обрій» ключовою галуззю є рослинництво. Виробництво зернових, зернобобових культур та технічних культур становить суттєву частку товарної продукції, тобто у СФГ «Обрій» технічний та зерновий напрями виробництва.

Ефективність виробництва в фермерському господарстві залежить не лише від розміру галузей, які в них є провідними, а й від того, як розвинуті інші галузі, що мають товарний характер (табл. 2.2). Діяльність СФГ «Обрій» пов'язана з виробництвом продукції рослинництва та тваринництва.

Впродовж 2015-2017 рр. частка цих галузей складала відповідно в 2015 р. – 98,0% та 0,9%; в 2016 р. – 99,6% та 0,32%, в 2017 р. – 49,8% та 0,4%.

Таблиця 2.2

Обсяг та структура товарної продукції СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Продукція	2015		2016		2017		В середньому за 3 роки		Місце в ранжированому ряду
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
Продукція рослинництва, всього	55345,4	98,0	47593,8	99,6	8760,6	49,8	37233,3	92,4	х
в т.ч. зернові і зернобобові	12492,6	22,5	17809,1	37,3	3955,7	22,3	11419,1	28,4	х
пшениця озима	10954,4	19,8	13534,5	28,3	2567,9	14,6	9018,9	22,4	2
ячмінь озимий	1535,8	2,8	4274,6	8,9	871,2	5,0	2227,2	5,5	6
соя	10372,2	18,7	10294,5	21,6	963,9	5,5	7210,2	17,9	4
в т.ч. технічні	32442,8	58,5	19425,6	40,7	3841	21,8	18569,8	46,1	х
соняшник	16863,7	30,4	15339,8	32,1	1638,8	9,3	11280,8	28,0	1
ріпак ярий	15579,1	28,1	4085,8	8,6	2202,2	12,5	7289,0	18,1	3
Продукція тваринництва, всього	46,2	0,9	149,0	0,32	272,6	1,6	155,9	0,4	х
в т.ч. вирощування свиней	25,6	0,05	110,7	0,24	272,6	1,6	136,3	0,34	7
Послуги в сільському господарстві	58,4	1,1	23,4	0,1	8572,8	48,6	2884,9	7,2	5
Всього по господарству	55450,0	100,0	47766,2	100,0	17606	100,0	40274,1	100,0	х

В 2015 р. у СФГ «Обрій» було вироблено і реалізовано продукції на суму 55450 тис. грн., з них продукція рослинництва склала 55345,4 тис. грн. або 98,0%, продукція тваринництва – 46,2 тис. грн. або 0,9%.

В 2016 р. у СФГ «Обрій» було вироблено і реалізовано продукції на суму 47766,2 тис. грн., з них продукція рослинництва склала 47593,8 тис. грн. або 99,6%, продукція тваринництва – 149 тис. грн. або 0,2%. У 2016 р. дохід від реалізованої продукції сільського господарства порівняно з 2015 р. зменшився на 7683,8 тис. грн. або на 16,1%.

В 2017 р. у СФГ «Обрій» було вироблено і реалізовано продукції на суму 17606 тис. грн., з них продукція рослинництва склала 8760,6 тис. грн.

або 49,8%, продукція тваринництва – 272,6 тис. грн. або 1,6%. У 2017 р. дохід від реалізованої продукції сільського господарства порівняно з 2016 р. зменшився на 30160,2 тис. грн. або на 171,3%.

Таким чином, у структурі товарної продукції СФГ «Обрій» впродовж 2015-2017 рр. домінує виробництво і реалізація технічних культур (соняшник, ріпак) та зернових і зернобобових культур (пшениця озима, ячмінь озимий, соя).

Рівень спеціалізації господарства визначають за часткою вартості товарної продукції головних (головної) галузей у загальній вартості його товарної продукції.

Коефіцієнт спеціалізації визначаємо за формулою:

$$K_c = 100 (\sum T_i (2i - 1)), \quad (2.1)$$

де K_c - коефіцієнт спеціалізації;

T – питома вага кожної галузі в структурі товарної продукції, %;

i – порядковий номер частки товарної продукції в ранжированому ряду.

Значення K_c до 0,20 свідчить про низький рівень спеціалізації господарства; 0,21–0,40 – середній; 0,41–0,60 – високий; 0,61 і більше – про поглиблену спеціалізацію господарства.

За даними табл. 2.2 розрахуємо коефіцієнт спеціалізації СФГ «Обрій»:

$$K_c = 100 / (28,0 \times 1) + (22,4 \times 3) + (18,1 \times 5) + (17,9 \times 7) + (7,2 \times 9) + (5,5 \times 11) + (0,34 \times 13) = 100 / 440,72 = 0,227$$

Коефіцієнт спеціалізації СФГ «Обрій» становить 0,227, що свідчить про середній рівень спеціалізації. Переважаючими галузями є реалізація соняшнику та зернових і зернобобових культур. Таким чином виробничий напрям в СФГ «Обрій» соняшnikово-зерновий.

Об'єктивна оцінка фінансово-господарської діяльності СФГ «Обрій» неможлива без аналізу складу та структури активів і капіталу підприємства.

Аналіз складу та структури активів СФГ «Обрій» наведений в табл. 2.3. Загальна вартість активів СФГ «Обрій» впродовж 2015-2017 рр. збільшилась на 38622 тис. грн., або на 49,4% за рахунок як необоротних (5,8%), так і оборотних активів (55,3%). Найбільшу питому вагу у складі активів у 2015-2017 рр. займали оборотні активи: у 2015 р. – 88,1%, у 2016 р. – 92,2%, у 2017 р. – 91,6%. Частка необоротних активів у складі активів СФГ «Обрій» в 2017 р. у порівнянні з 2015 р. зменшилась на 3,5%, частка оборотних активів відповідно збільшилась на 3,5%.

Таблиця 2.3

Склад та структура активів СФГ «Обрій», 2015–2017 рр.

Показники	2015		2016		2017		Відхилення 2017/2015	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Необоротні активи	9282	11,9	9199	7,8	9822	8,4	540	5,8
Оборотні активи	68937	88,1	108613	92,2	107019	91,6	38082	55,3
Усього	78219	100,00	117812	100,00	116841	100,00	38622	49,4

На рис. 2.3 представлена структура активів СФГ «Обрій» в 2015–2017 рр.

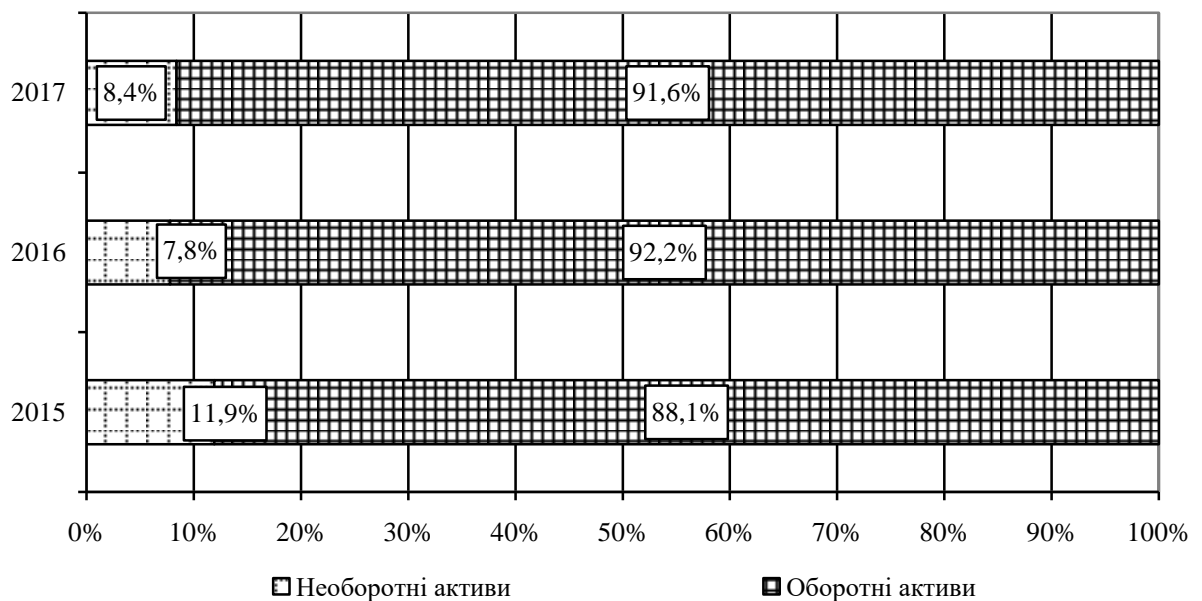

Рис. 2.3. Структура активів СФГ «Обрій», 2015–2017 рр.

Аналіз складу та структури основного капіталу СФГ «Обрій» містить табл. 2.4. Станом на 31.12.2017 р. на балансі СФГ «Обрій» обліковувалися основні засоби, первісна вартість яких складає 30592 тис. грн. Сума накопиченої амортизації основних засобів СФГ «Обрій» становить 20819 тис. грн., залишкова вартість 9773 тис. грн. Накопичена амортизація СФГ «Обрій» становить 68,1% первісної вартості основних засобів. Сума основного капіталу в 2017 р. у порівнянні з 2015 р. збільшилася на 540 тис. грн., або на 5,8%.

В 2015 р. в структурі основного капіталу СФГ «Обрій» 98,8% становили основні засоби, 1,1% – довгострокові біологічні активи, 0,1% – нематеріальні активи. В 2016 р. в структурі основного капіталу 99,3% становили основні засоби, 0,6% – довгострокові біологічні активи, 0,1% – нематеріальні активи. В структурі основного капіталу в 2017 р. 99,5% складають основні засоби, 0,4% – довгострокові біологічні активи, 0,1% – нематеріальні активи.

Таблиця 2.4

Склад та структура основного капіталу СФГ «Обрій», 2015–2017 рр.

Показники	2015		2016		2017		Відхилення 2017/2015	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Нематеріальні активи	8	0,1	8	0,1	9	0,1	1	12,5
Основні засоби (залишкова вартість)	9169	98,8	9134	99,3	9773	99,5	604	6,6
Основні засоби (первісна вартість)	25015	*	27494	*	30592	*	5577	*
Основні засоби (знос)	15846	*	18360	*	20819	*	4973	*
Довгострокові біологічні активи	104	1,1	56	0,6	32	0,4	-72	-225,0
Всього	9282	100,0	9199	100,0	9822	100,0	540	5,8

Сума зносу основних засобів в 2015 р. становила 15846 тис. грн., в 2016 р. – 718360 тис. грн., в 2017 р. – 20819 тис. грн.

Структура основного капіталу СФГ «Обрій» у 2015-2017 рр. наведена на рис. 2.4.

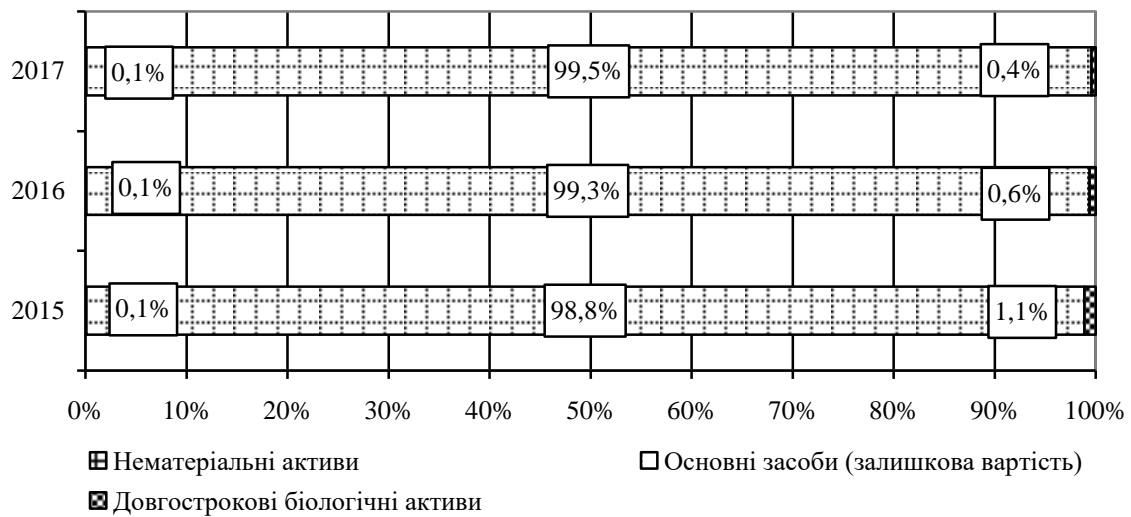

Рис. 2.4. Структура основного капіталу СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Аналіз складу та структури оборотних активів СФГ «Обрій» проведений в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Склад та структура оборотних активів СФГ «Обрій», 2015–2017 рр.

Показники	2015		2016		2017		Відхилення 2017/2015	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Запаси	10581	15,4	11399	10,5	23836	22,3	13255	125,3
Виробничі запаси	3052	4,4	1116	1,0	1142	1,1	-1910	-167,3
Незавершене виробництво	7259	10,5	9264	8,5	7931	7,4	672	9,3
Готова продукція	269	0,4	1017	0,9	11840	11,1	11571	в 43,0 рази
Товари	1	0,01	2	0,01	2923	2,7	2922	в 2922 рази
Поточні біологічні активи	52	0,08	41	0,04	60	0,06	8	15,4
Дебіторська заборгованість	58147	84,4	97160	89,5	83098	77,7	24951	42,9
Грошові кошти та їх еквіваленти	109	0,16	4	0,01	12	0,02	-97	-808,3
Інші оборотні активи	24	0,04	9	0,01	13	0,02	-11	-84,6
Всього	68937	100,0	108613	100,0	107019	100,0	38082	55,3

Сума оборотних активів у 2017 р. порівняно з 2015 р. збільшилася на 38082 тис. грн. (на 55,3%). У 2015 р. сума оборотного капіталу СФГ «Обрій» становила 68937 тис. грн., в 2016 р. – 108613 тис. грн., а в 2017 р. – 107019 тис. грн. Збільшення суми оборотного капіталу відбулося за рахунок збільшення суми запасів на 13255 тис. грн. (на 125,3%). В 2017 р. у порівнянні з 2015 р. зросла сума дебіторської заборгованості на 24951 тис. грн. (на 42,9%). В той же час за аналізований період сума грошових коштів та їх еквівалентів зменшилась на 97 тис. грн. (на 808,3%).

В структурі оборотних активів СФГ «Обрій» найбільшу частку в 2017 р. займає дебіторська заборгованість – 77,7%, що менше показника 2015 р. на 6,7%. Частка запасів СФГ «Обрій» в 2017 р. становить 22,3%. У порівнянні з 2015 р. частка запасів зросла на 6,9%. У складі оборотних активів СФГ «Обрій» у 2017 р. незавершеного виробництва – з 10,5% у 2015 р. до 7,4% у 2017 р. Питома вага готової продукції СФГ «Обрій» у складі оборотних активів в 2017 р. порівняно з 2015 р. зросла на 10,7% з 0,4% до 11,1%.

В табл. 2.6 представлені аналіз складу та структури дебіторської заборгованості СФГ «Обрій» в 2015-2017 рр.

Таблиця 2.6

Склад та структура дебіторської заборгованості СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Показники	2015		2016		2017		Відхилення 2017/2015	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
За товари, роботи і послуги	41072	70,6	9299	9,6	1439	1,7	-39633	в 27,5 рази
За виданими авансами	16961	29,2	87531	90,1	39354	47,4	22393	132,0
З бюджетом	75	0,1	211	0,2	273	0,3	198	264,0
Інша поточна дебіторська заборгованість	39	0,1	119	0,1	42032	50,6	41993	в 1076,7 рази
Всього	58147	100,00	97160	100,0	83098	100,00	24951	42,9

Дані табл. 2.6 свідчать, що сума дебіторської заборгованості в 2017 р. у

порівнянні з 2015 р. збільшилася на 24951 тис. грн., або на 42,9%. Дане збільшення відбулося за рахунок збільшення за виданими авансами на 22393 тис. грн., або на 132,0% та іншої поточної дебіторської заборгованості на 41993 тис. грн., або в 1076,7 рази.

Структура дебіторської заборгованості в 2015-2017 рр. СФГ «Обрій» наведена на рис. 2.5.

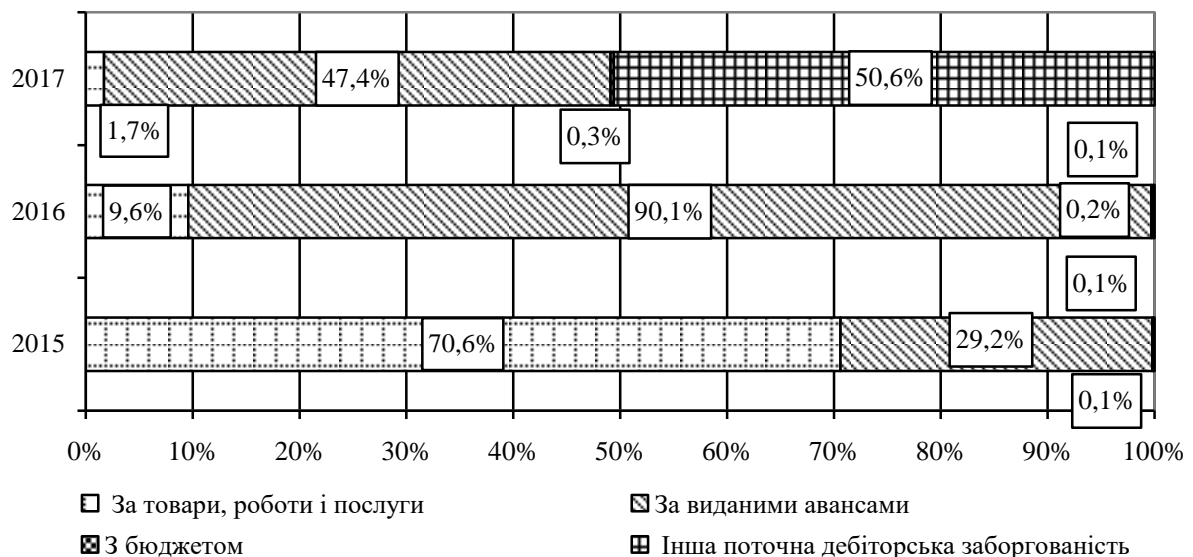

Рис. 2.5. Структура дебіторської заборгованості СФГ «Обрій», 2015–2017 рр.

Питома вага дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги в 2017 р. становить 1,7%, за виданими авансами – 47,4%, з бюджетом – 0,3%, іншої поточної дебіторської заборгованості – 50,6%.

Аналіз складу та структури позикового капіталу СФГ «Обрій» в 2015-2017 рр. наведений в табл. 2.7. Позиковий капітал СФГ «Обрій» представлений кредиторською заборгованістю, доходами майбутніх періодів та іншими поточними зобов'язаннями.

Сума позикового капіталу СФГ «Обрій» в 2017 р. значно збільшилася порівняно з 2015 р. – з 1004 тис. грн. до 11587 тис. грн. – на 10583 тис. грн., або в 10,5 рази. Питома вага кредиторської заборгованості у загальній структурі позикового капіталу СФГ «Обрій» в 2017 р. склала 40,6%, доходів майбутніх періодів – 1,5%, інших поточних зобов'язань – 57,9%.

Таблиця 2.7

Склад і структура позикового капіталу СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Показники	2015		2016		2017		Відхилення 2017/2015	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Кредиторська заборгованість	276	27,5	2007	17,9	4704	40,6	4428	в 16,0 рази
Доходи майбутніх періодів	165	16,4	188	1,7	171	1,5	6	3,6
Інші поточні зобов'язання	563	56,1	8988	80,4	6712	57,9	6149	в 10,9 рази
Всього	1004	100,0	11183	100,0	11587	100,0	10583	в 10,5 рази

На рис. 2.6 представлена структура позикового капіталу СФГ «Обрій» в 2015-2017 рр.

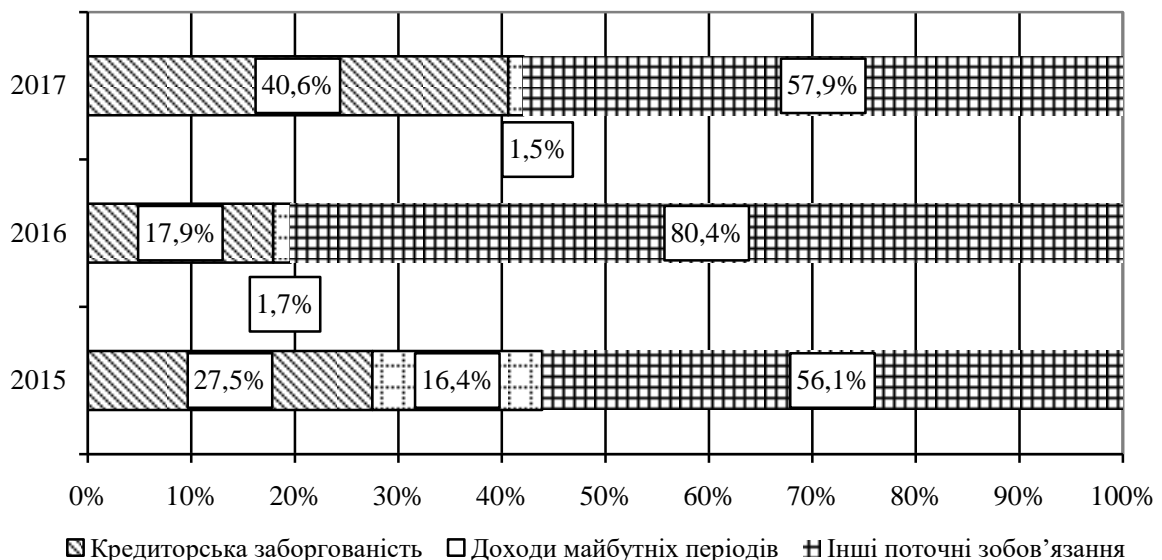

Рис. 2.6. Структура позикового капіталу СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Аналіз складу та структури кредиторської заборгованості СФГ «Обрій» наведений в табл. 2.8.

Сума кредиторської заборгованості СФГ «Обрій» в 2017 р. збільшилася порівняно з 2015 р. – з 276 тис. грн. до 4704 тис. грн. – на 4428 тис. грн., або в 16,0 рази.

В 2015-2017 рр. в структурі кредиторської заборгованості СФГ «Обрій» найбільша частка належить кредиторській заборгованості за товари, роботи і

послуги – 64,9%, 97,9% та 100,0% відповідно. В 2015 р. в СФГ «Обрій» поточна заборгованість за розрахунками з бюджетом складала 20,3%.

Таблиця 2.8

Склад та структура кредиторської заборгованості СФГ «Обрій»,
2015-2017 рр.

Показники	2015		2016		2017		Відхилення 2017/2015	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
За товари, роботи і послуги	179	64,9	1964	97,9	4704	100,0	4525	в 25,3 рази
З бюджетом	56	20,3	-	-	-	-	-56	-100,0
Зі одержаними авансами	1	0,3	-	-	-	-	-1	-100,0
Із внутрішніх розрахунків	40	14,5	43	2,1	-	-	-40	
Всього	276	100,0	2007	100,0	4704	100,0	4428	в 16,0 рази

На рис. 2.7 наведена структура кредиторської заборгованості СФГ «Обрій» в 2015-2017 рр.

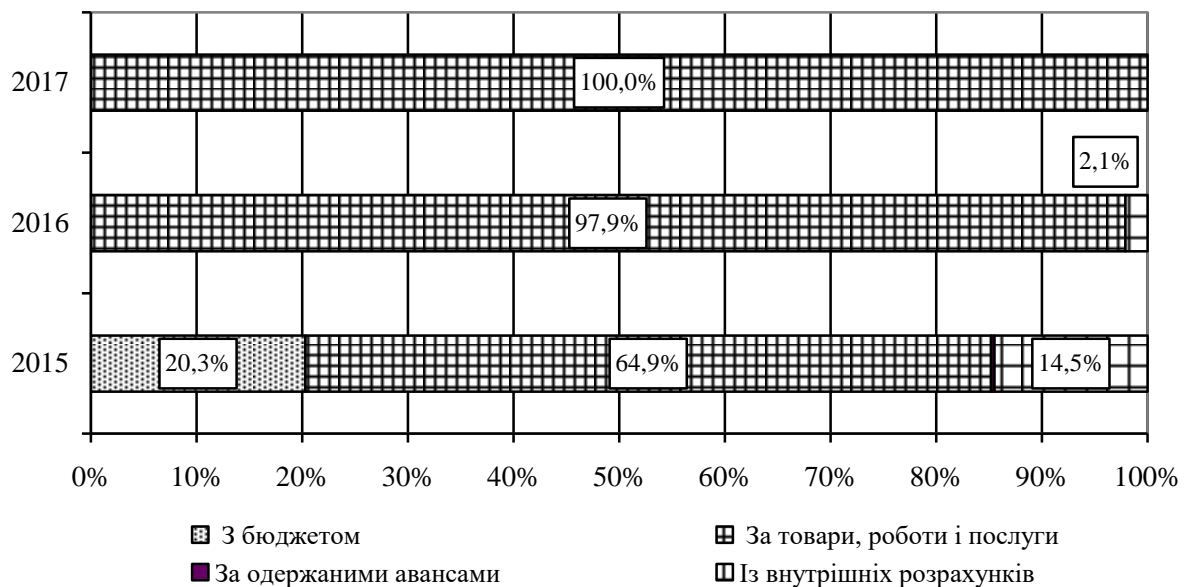

Рис. 2.7. Структура кредиторської заборгованості СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Табл. 2.9 містить аналіз складу і структури власного капіталу СФГ «Обрій». Дані, представлені в табл. 2.9, свідчать, що у 2015-2017 рр.

відбулося зростання величини власного капіталу на 28039 тис. грн., або на 36,3%. Сума власного капіталу СФГ «Обрій» в 2015 р. склала 77215 тис. грн., в 2016 р. - 106629 тис. грн., в 2017 р. – 105254 тис. грн. Сума зареєстрованого пайового капіталу СФГ «Обрій» в 2015-2017 рр. залишалась незмінною і складала 258 тис. грн.

Таблиця 2.9

Склад і структура власного капіталу СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Показники	2015		2016		2017		Відхилення 2017/2015	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Зареєстрований пайовий капітал	258	0,3	258	0,2	258	0,2	-	-
Додатковий капітал	2435	3,2	2443	2,3	2443	2,3	8	0,3
Нерозподілений прибуток	74522	96,5	103928	97,5	102553	97,5	28031	37,6
Всього	77215	100,0	106629	100,0	105254	100,0	28039	36,3

Позитивною тенденцією слід вважати збільшення нерозподіленого прибутку впродовж 2015-2017 рр. на 28031 тис. грн., або на 37,6%. СФГ «Обрій» має у своєму розпорядженні резервний капітал.

На рис. 2.8 представлена структура власного капіталу СФГ «Обрій» в 2015-2017 рр.

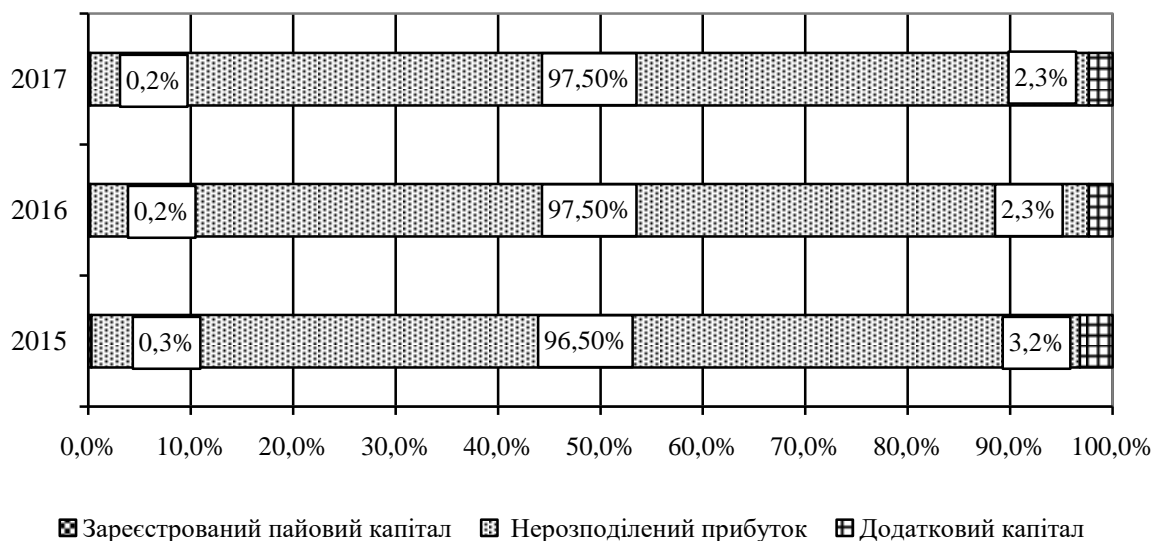

Рис. 2.9. Структура власного капіталу СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

На рис. 2.9 наведена структура власного капіталу СФГ «Обрій» в 2017 р.

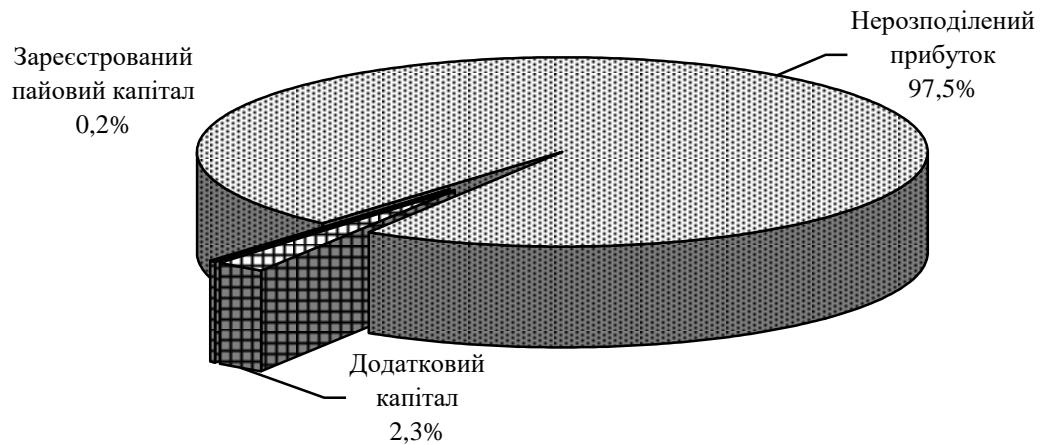

Рис. 2.9. Структура власного капіталу СФГ «Обрій», 2017 р.

В табл. 2.10 наведені основні фінансово-економічні показники діяльності СФГ «Обрій» впродовж 2015-2017 рр.

Таблиця 2.10

Основні показники виробничо-господарської та фінансової діяльності СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Показники	2015	2016	2017	Відхилення 2017/2015	
				тис. грн.	%
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	55450	47766	17606	-37844	-214,9
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	16005	17323	9960	-6045	-60,7
Валовий: прибуток, тис. грн.	39445	30443	7646	-31799	-415,9
Інші операційні доходи, тис. грн.	7281	393	17	-7264	в 427,3 рази
Адміністративні витрати, тис. грн.	148	315	1002	854	577,0
Витрати на збут, тис. грн.	1498	777	6979	5481	365,9
Інші операційні витрати, тис. грн.	768	338	1069	301	39,2
Фінансовий результат від операційної діяльності, тис. грн.	44312	29406	-1387	-45699	в 32,9 рази
Інші доходи, тис. грн.	279	-	12	-267	в 22,3 рази
Фінансовий результат до оподаткування, тис. грн.	44591	29406	-1375	-45966	в 33,4 рази
Чистий прибуток, тис. грн.	44591	29406	-1375	-45966	в 33,4 рази

Дані табл. 2.10 свідчать, що чистий дохід від реалізації продукції СФГ «Обрій» у 2017 р. зменшився у порівнянні з 2015 р. на 37844 тис. грн. або на 214,9%.

Собівартість реалізованої продукції СФГ «Обрій» зменшилася в 2017 р. порівняно з 2015 р. на 6045 тис. грн., або на 60,7%.

Валовий прибуток зменшився у порівнянні з 2015 р. на 31799 тис. грн. або на 415,9%.

Інші операційні доходи СФГ «Обрій» у 2017 р. зменшилися в 427,3 рази порівняно з 2015 р. і склали 17 тис. грн.

Адміністративні витрати СФГ «Обрій» у 2017 р. збільшилися на 854 тис. грн., або на 577,0% порівняно з 2015 р. Витрати на збут зросли у 2017 р. на 5481 тис. грн., або на 365,9% порівняно з 2015 р. Інші операційні витрати СФГ «Обрій» у 2017 р. збільшилися на 301 тис. грн., або на 39,2% порівняно з 2015 р.

В 2017 р. фінансовий результат від операційної діяльності СФГ «Обрій» зменшився на 45699 тис. грн. або в 32,9 рази порівняно з 2015 р.

У 2017 р. порівняно з 2015 р. чистий прибуток СФГ «Обрій» зменшився на 45966 тис. грн., або в 33,4 рази.

2.2. Діагностика рівня економічної безпеки СФГ «Обрій»

Оцінку рівня економічної безпеки СФГ «Обрій» здійснимо за методикою оцінки рівня економічної безпеки використовуючи концептуальний підхід та алгоритм, який налічує п'ять етапів (рис. 2.10).

Застосування цього алгоритму дає змогу всебічно оцінити економічну безпеку СФГ «Обрій» за допомогою комплексного показника.

Саме комплексний показник дозволяє визначити, якому рівню безпеки (абсолютно безпечний, безпечний, достатньо безпечний, небезпечний) відповідає аграрне підприємство.

Рис. 2.10. Алгоритм оцінки рівня економічної безпеки фермерських господарств

1-й етап – вибір і систематизація показників діяльності аграрного підприємства за функціональними складовими безпеки. Кожній функціональній складовій економічної безпеки підприємства відповідає певна сукупність показників діяльності підприємства.

2-й етап – аналіз показників діяльності підприємства за складовими економічної безпеки аграрного підприємства. Кожен показник має своє граничне значення, тому важливим є порівняння фактичних значень із граничними, що в результаті дасть можливість виявити загрози та небезпеки по кожній складовій, які негативно впливають на рівень економічної безпеки підприємства.

В економічній літературі [4] пропонується розподіл на рівні абсолютно

безпечної, безпечної, достатньо безпечної, небезпечної.

3-й етап – розробка бальної системи оцінок для обчислення показника економічної безпеки аграрного підприємства. Бальна система дає можливість привести різні значення показників до однієї порівняльної форми.

4-й етап – визначення та оцінка середнього бального значення економічної безпеки аграрного підприємства ($ПБ_{сер.}$).

Цей показник розраховується за наступною формулою:

$$ПБ_{сер.} = (1 / n) * \sum BЗ_{к.і.} \quad (2.2)$$

де $ПБ_{к.сер.}$ – середнє бальне значення показника k -ї функціональної складової економічної безпеки;

$BЗ_{к.і.}$ – бальне значення показника k -ї функціональної складової економічної безпеки;

n – кількість показників для оцінки рівня економічної безпеки підприємства за визначеними складовими.

5-й етап – розрахунок та аналіз комплексного показника економічної безпеки аграрного підприємства, який проводиться за такою формулою:

$$КПБ = \sum ПБ_{к.сер.} * d_k \quad (2.3)$$

де d_k – питома вага значущості k -ї функціональної складової економічної безпеки підприємства, причому $\sum d_k = 1$;

m – кількість функціональних складових економічної безпеки підприємства [8].

Нами виділено чотири групи показників (рентабельності, ліквідності, фінансової стійкості, техніко-технологічні показники підприємства), за якими проведемо оцінку рівня економічної безпеки СФГ «Обрій» Хмільницького району Вінницької області (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Оцінка економічної безпеки аграрних підприємств за допомогою розрахункових показників

Проведемо аналіз показників ліквідності СФГ «Обрій» (табл. 2.11). Ліквідність – це здатність активів підприємства перетворюватися в кошти; характеризується наявністю у підприємства ліквідних коштів у вигляді залишку грошей у касі, коштів на рахунок у банках й елементів активів, які

легко реалізуються.

Таблиця 2.11

Аналіз показників ліквідності СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Показники	Нормативне значення	2015	2016	2017	Відхилення 2017/2015, (+,-)
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	> 0,3	0,109	0,0004	0,001	-0,108
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,8-1,0	58,123	8,693	7,179	-50,944
Коефіцієнт загальної ліквідності (покриття)	> 1,5	68,662	9,712	9,236	-59,426

Коефіцієнт загальної ліквідності (покриття) показує достатність ресурсів СФГ «Обрій», які можуть бути використані для погашення його поточних зобов'язань. На підприємстві СФГ «Обрій» показник загальної ліквідності (покриття) в 2015-2017 рр. перевищував рекомендоване значення, Аналіз даного показника дозволяє робити оптимістичні прогнози щодо збільшення рівня ліквідності підприємства СФГ «Обрій» та рівня економічної безпеки, незважаючи на те, що спостерігається динаміка його зменшення протягом 2015-2017 рр.

Аналіз коефіцієнта абсолютної ліквідності СФГ «Обрій» свідчить, що впродовж 2015-2017 рр. даний показник нижчий рекомендованого значення. Причому спостерігається постійне погіршення даного показника, що в свою чергу негативно впливає на прогнозні оцінки економічної безпеки СФГ «Обрій».

Оцінку фінансової стійкості СФГ «Обрій» проведемо за результатами аналізу даних табл. 2.12.

Коефіцієнт автономії характеризує рівень фінансування фінансово-господарської діяльності СФГ «Обрій» за рахунок власних коштів. Аналіз коефіцієнта автономії СФГ «Обрій» свідчить, що значення даного показника знаходиться на належному рівні (нормативне значення >0,5). СФГ «Обрій» використовує у своїй діяльності власні кошти і не залежить від зовнішніх джерел фінансування, що свідчить про достатній рівень економічної безпеки.

Аналіз показників фінансової стійкості СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Показники	2015	2016	2017	Відхилення 2017/2015, (+,-)
Коефіцієнт автономії	0,981	0,913	0,901	-0,08
Коефіцієнт фінансової залежності	1,011	1,103	1,112	0,101
Коефіцієнт фінансування	0,010	0,104	0,113	0,103
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,901	0,804	0,803	-0,098
Коефіцієнт обіговості всього капіталу	0,286	0,177	0,085	-0,201
Коефіцієнт обіговості оборотних активів	0,99	0,49	0,15	-0,84
Коефіцієнт обіговості необоротних активів	2,505	1,875	1,047	-1,458
Коефіцієнт фінансової стійкості	66,052	9,377	8,952	-57,1
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	0,985	0,897	0,892	-0,093
Коефіцієнт покриття інвестицій	0,987	0,905	0,901	-0,086

Значення коефіцієнта фінансування свідчить, що впродовж 2015-2017 рр. СФГ «Обрій» залучало на кожен 1 грн. власних коштів, вкладених в активи 0,010 грн. в 2015 р., 0,104 грн. в 2016 р., 0,113 грн. в 2017 р. позикового капіталу. Даний факт свідчить про те, що операційна діяльність підприємства СФГ «Обрій» фінансується в основному за рахунок власного капіталу, тобто господарство не залежить від зовнішнього фінансування.

У 2015-2017 рр. коефіцієнт маневреності власного капіталу СФГ «Обрій» мав позитивні значення: 0,901, 0,804, 0,803. Тобто, на СФГ «Обрій» має місце тенденція до зростання ефективності використання власного капіталу, що свідчить про належний рівень економічної безпеки господарства.

Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами показує частку оборотних активів, придбаних за рахунок власного оборотного капіталу. Динаміка зміни коефіцієнта забезпеченості власними оборотними засобами СФГ «Обрій» аналогічна тенденціям зміни показника маневреності власного капіталу, так як дані коефіцієнти пов'язані з величиною власного оборотного капіталу. Рекомендоване значення коефіцієнта забезпеченості власними оборотними засобами повинно знаходитися на рівні $> 0,1$. Аналіз

зміни коефіцієнта забезпеченості власними оборотними засобами СФГ «Обрій» свідчить про те, що впродовж 2015-2017 рр. відбулося незначне погіршення забезпеченості оборотних активів власним капіталом – з 98,5% у 2015 р. до 89,2% у 2017 р. (зменшення на 9,3%), проте фактичне значення коефіцієнта забезпеченості власними оборотними засобами СФГ «Обрій» значно перевищує рекомендоване значення впродовж аналізованого періоду та дає підстави стверджувати, що вплив зміни даного коефіцієнта на рівень економічної безпеки є зовсім незначним.

За даними табл. 2.13 проаналізуємо показники рентабельності СФГ «Обрій». Рентабельність відображає ефективність роботи господарства, що націлене на отримання прибутку в короткостроковій перспективі.

Таблиця 2.13

Аналіз показників рентабельності СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Показники	2015	2016	2017	Відхилення 2017/2015, (+,-)
Рентабельність активів	52,59	30,00	-1,17	-53,76
Рентабельність продукції	246,45	175,74	76,77	-169,68
Рентабельність продажів	80,42	61,56	-7,81	-88,23
Рентабельність власного капіталу	81,19	31,99	-1,50	82,69

Слід зазначити, що в 2015-2017 рр. коефіцієнт рентабельності реалізації продукції СФГ «Обрій» коливається в межах 76,77–246,45%. Динаміка зміни даного коефіцієнта має нестабільний характер, що дозволяє сподіватися на значні відхилення на перспективу.

Впродовж 2015-2017 рр. коефіцієнт рентабельності продажу СФГ «Обрій» коливався в межах від 80,42% до -7,81%. У 2015-2016 рр. СФГ «Обрій» працювало прибутково, проте в 2017 р. господарство отримало збиток, що свідчить про зменшення загального рівня рентабельності господарства.

Коефіцієнт рентабельності активів СФГ «Обрій» впродовж 2015-2017 рр. зменшився до від'ємного значення, що свідчить про зменшення

ефективності використання активів.

Рентабельність власного капіталу визначається за допомогою коефіцієнта рентабельності власного капіталу. Розрахунки свідчать про скорочення рентабельності власного капіталу СФГ «Обрій» впродовж 2015-2017 рр. Таким чином, аналіз коефіцієнтів рентабельності засвідчує, що основним напрямом зростання прибутковості СФГ «Обрій» має бути збільшення виручки від реалізації продукції при одночасному зменшенні адміністративних витрат та витрат на збут.

Аналіз техніко-технологічних показників СФГ «Обрій» впродовж 2015-2017 рр. представлено в табл. 2.14.

Таблиця 2.14

Аналіз техніко-технологічних показників СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Показники	2015	2016	2017	Відхилення 2017/2015, (+,-)
Коефіцієнт зношення основних засобів	0,634	0,668	0,681	0,047
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,366	0,332	0,319	-0,047
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,269	0,042	0,030	-0,239
Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,002	0,001	0,007	0,005
Капіталовіддача	7,101	3,212	-0,201	-7,302
Матеріалоємність	0,221	0,392	-11,112	-11,333
Коефіцієнт реальної вартості майна	0,121	0,084	0,082	-0,039
Операційні витрати на 1 грн. реалізованої продукції	0,140	0,007	0,060	-0,080

Дані табл. 2.14 свідчать, що коефіцієнт зносу основних засобів СФГ «Обрій» у 2015-2017 рр. складає відповідно 0,634, 0,668 та 0,681 і показує частку зношених основних засобів у загальній їх вартості. Впродовж 2015-2017 рр. цей показник збільшився на 0,047, що свідчить про збільшення зносу основних засобів. Коефіцієнт оновлення основних засобів в 2017 р. зменшився на 0,239 порівняно з 2015 р. Простежується збільшення коефіцієнтів зносу основних засобів та коефіцієнтів оновлення основних засобів СФГ «Обрій» у динаміці, тому стає доцільним залучення банківських коштів у вигляді кредитів та фінансових інвестицій для розширення діяльності господарства. Беручи до уваги сьогоденний стан економіки

України і відсутність можливості залучення необхідних коштів, стає очевидним, що завчасне проведення аналізу майнового стану підприємства дасть можливість своєчасно реагувати на кризові явища сьогодення і забезпечити високий рівень економічної безпеки господарства.

Комплексний показник економічної безпеки СФГ «Обрій» обчислено за 25 коефіцієнтами та представлено в табл. 2.15.

Таблиця 2.15

Комплексний показник економічної безпеки СФГ «Обрій»,
2015-2017 рр.

Показник	2015	2016	2017
Комплексний показник економічної безпеки	0,836	0,860	0,832

Значення даного показника характеризує рівень економічної безпеки СФГ «Обрій» впродовж 2015-2017 рр. як безпечний.

2.3. Реалізація заходів державної підтримки підприємств АПК Вінницької області

Стан економічної безпеки є багатоаспектним поняттям. З одного боку забезпечення його належного рівня є основою здійснення господарської діяльності аграрних підприємств та досягнення визначених цілей їх розвитку. В той же час з іншого боку певний рівень економічної безпеки є результатом впливу на підприємства галузі сукупності зовнішніх та внутрішніх чинників.

До зовнішніх причин послаблення економічної безпеки підприємства можна віднести: політичну та економічну нестабільність; нестабільність інституційного середовища; посилення монополізму на ринку; конфліктні ситуації з вітчизняними та іноземними партнерами; зниження купівельної спроможності споживачів; збільшення конкуренції з боку закордонних виробників; рейдерські атаки. Також до них слід віднести форс-мажорні обставини: стихійні лиха, катастрофи, військові конфлікти, що може

негативно впливають на рівень економічної безпеки підприємства.

Основними внутрішніми причинами зниження рівня економічної безпеки підприємства є: недоліки в організації виробничого процесу; низькі ділові та професійні якості персоналу, свідоме чи несвідоме завдання ними збитків підприємству; низький рівень менеджменту; конфлікти між засновниками (власниками) підприємства; слабка маркетингова політика; недостатнє використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу в діяльності підприємства; непередбачені витрати ресурсів або недостатнє фінансування.

На стан економічної безпеки аграрних підприємств Вінницької області впливає державна підтримка, яка здійснюється за такими напрямками: державна підтримка сільськогосподарської дорадчої діяльності; часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів; бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва; селекція в рослинництві; фінансова підтримка підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів; закладення і нагляд за молодими садами, виноградниками та ягідниками; часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва.

Для забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств у Вінницькій області постійно діють програми розвитку і підтримки суб'єктів господарювання.

1. Регіональна Програма розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперації та дорадництва на 2016-2020 рр.

Реалізація програми:

В 2017 р. надано пільгове кредитування 9 суб'єктам господарювання, з них 2 фермерським господарствам та 7 фізичним особам-підприємцям в сумі 1,35 млн. грн. для розвитку аграрного виробництва. Зокрема, на придбання саджанців малини виділено 200 тис. грн., придбання поголів'я свиней – 300

тис. грн., придбання обладнання для переробки с/г продукції – 350 тис. грн. і на придбання технологічного обладнання для с/г виробництва - 500 тис. грн.

В 2017 р. на розгляд подано 541 пакет документів для отримання часткового відшкодування вартості закуплених доїльних установок. Загалом сума відшкодування становить 1863,8 тис. грн.

В 2017 р. 295 фізичних осіб отримали часткове відшкодування витрат за установку індивідуального доїння або холодильну установку, сума якого складає 996,3 тис. грн.

Станом на 01.03.2018 р. часткове відшкодування витрат за установку індивідуального доїння або холодильну установку отримали 246 фізичних осіб, сума відшкодування складає 867,5 тис. грн.

Окрім того у 2018 р. на пільгове кредитування особистих селянських, фермерських господарств та кооперативів для створення та підтримки діяльності молочарських сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та сімейних фермерських господарств передбачено 1,5 млн. грн.

На часткове відшкодування витрат за закуплену установку індивідуального доїння або холодильну установку для зберігання і охолодження молока передбачено 2,5 млн. грн. Станом на 18.09,2018 р. на розгляд подали документи 182 фізичних осіб, загальна сума часткового відшкодування становить 676,2 тис. грн. З них 57 фізичних осіб вже отримали часткове відшкодування на загальну суму 202,5 тис. грн.

Значну державну підтримку в 2017 р. отримали 156 сільгоспвиробників області, яким перераховано 96,7 млн. грн. бюджетної дотації. Протягом 2017 р. 35 підприємств АПК отримали здешевлення банківських кредитів в сумі 25,1 млн. грн. Також 74 сільгоспвиробники отримали часткову компенсацію вартості 95 одиниць придбаної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва на загальну суму 6,9 млн. грн. 5 підприємств отримали компенсацію понесених витрат у садівництві на суму 7,1 млн. грн.

2. Регіональна Програма розвитку галузі тваринництва Вінницької області. В рамках програми запроваджено виплату цілого ряду компенсацій

юридичним і фізичним особам, які займаються тваринництвом: компенсації витрати на будівництво тваринницьких комплексів; виплата дотацій за утримання в домогосподарствах корів та розведення молодняка ВРХ.

Програма в галузі тваринництва фінансується за наступними напрямами:

- відшкодування 50% вартості високопродуктивного поголів'я, а також біологічного матеріалу та ембріонів (але не більше 25 тис. грн. за корову, 5 тис. грн. за свиню та 4 тис. грн. за вівцю);

- компенсація 25% частини тіла кредиту, залученого на будівництво тваринницьких комплексів;

- відшкодування 30% вартості введених в експлуатацію тваринницьких комплексів, збудованих за власний кошт інвестора;

- здешевлення до 3% позик для проектів, що реалізуються в сфері аквакультури, вівчарства, козівництва тощо;

- здешевлення утримання ВРХ молочного напрямку на агропідприємствах із розрахунку 1500 грн./голову/рік;

- здешевлення утримання молодняка (до 1 року), що утримується в господарствах громадян із розрахунку 2,5 тис. грн./голову/рік (виплата проводитиметься у три етапи, при цьому обов'язковою є ідентифікація молодняка).

Сільськогосподарські підприємства, які утримують корів отримують з державного бюджету 1500 грн. за кожную голову. Виплата буде проводитись двома чергами: за перше півріччя отримують компенсацію підприємства, які утримували корів станом на 1 січня 2018 р.. Їм буде виплачено першу суму - 750 грн. за корову. Друга виплата у 750 гривень – за друге півріччя за наявне на той момент поголів'я. Рішення про компенсацію прийматиме міська, селищна, або об'єднана територіальна громада. При цьому, люди самостійно прийматимуть рішення чи утримувати далі тварину чи ні після фінансової компенсації. Отримані від держави суми поверненню не підлягають.

Наразі обласна програма з даного напрямку профінансована лише на

62% і є потреба в її дофінансуванні.

3. Розвиток обласної інфраструктури аграрного ринку. В області функціонує Вінницька товарна універсальна біржа (ВТУБ), 82 оптово-роздрібні ринки та 97 постійно діючих ярмарки.

Логістичне забезпечення інфраструктури аграрного ринку: 74 зернових складів загальною ємністю 3003,5 тис. т; 21 картоплесховище загальною ємністю 7,3 тис. т; 34 овочесховища загальною ємністю 6,1 тис. т; 19 комбінованих овочекартоплесховищ загальною ємністю 11,3 тис. т; 59 фруктосховищ загальною ємністю 83,2 тис. т.

З початку 2018 р. в області реалізовано 3 інвестиційних проекти загальною вартістю 7,5 млн. грн. Продовжується реалізація 11 проектів по будівництву та реконструкції сучасних зерноскладів загальною потужністю 553 тис. т, 5 проектів по будівництву та реконструкції фруктосховищ на 10,7 тис. т та 1 проект по будівництву овочесховища на 120 т.

Напрями підтримки підприємств аграрного сектору Вінницької області в 2018 р. наведено в табл. 2. 16.

Таблиця 2.16

Напрями державної підтримки підприємств аграрного сектору
Вінницької області, 2018 р.

Напрями державної підтримки	Обсяг фінансування, млн. грн.
Розвиток тваринництва	4000
Розвиток фермерських господарств	1000
Здешевлення сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва	945
Розвиток садівництва та виноградарства	300
Часткове відшкодування банківських відсотків	66
Всього	6311

Складено за матеріалами Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації

Отже, наразі відбувається суттєве зростання обсягів державної підтримки аграрних підприємств Вінницької області, що спричиняє позитивний вплив на функціонування підприємств галузі та рівень їх економічної безпеки.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

3.1. Підвищення дієвості процесу управління економічною безпекою в аграрних підприємствах

Основною передумовою подальшого розвитку аграрних підприємств є покращення стану їх економічної безпеки, комплексне забезпечення якого можливе за умови переходу підприємств до концепції стійкого розвитку.

Узагальнення теоретичних і методичних основ та практичних механізмів, спрямованих на управління економічною безпекою аграрних підприємств, довело необхідність його подальшого вдосконалення за наведеними складовими (рис. 3.1).

Економічна безпека є таким станом підприємства, в межах якого воно гнучко реагує на існуючі загрози та ризики для господарської діяльності на основі: ведення постійного моніторингу впливу дестабілізуючих чинників, забезпечення ефективного виконання поточних господарських завдань, виконання поточних зобов'язань та вирішення завдань розвитку.

Ключовим для забезпечення довгострокового функціонування підприємств є можливість досягнення визначених цілей розвитку, що неможливо здійснити при збитковості результатів господарської діяльності. У зв'язку з цим ключовими напрямками забезпечення стану економічної безпеки аграрних підприємств є: підвищення конкурентоспроможності підприємства й продукції, що воно виробляє, та підвищення стійкості обсягів виробництва і доходів. При цьому підвищення конкурентоспроможності підприємств досягається за рахунок раціоналізації співвідношення між доходами та витратами, поглиблення маркетингу, підвищення рівня виробництва продукції з вищим рівнем доданої вартості. В ефективній

реалізації зазначених та інших напрямів виключна роль належить інноваціям та підвищенню інноваційного рівня виробництва.

Рис. 3.1. Концептуальна схема удосконалення процесу управління економічною безпекою в аграрних підприємствах

Сучасні умови характеризуються посиленням процесів світової економічної глобалізації, відповідно важливим є підвищення можливостей підприємств у протистоянні в конкурентній боротьбі. При цьому слід

зазначити, що мова йде не тільки про внутрішню, але й про зовнішню конкуренцію. Тому важливим є пошук можливостей модернізації виробництва та всіх складових економічної безпеки підприємств: операційної, інвестиційної, фінансової, кадрової, інформаційної та захисної.

Управління економічною безпекою аграрного підприємства доцільно здійснювати за алгоритмом, який є складовою системи прийняття управлінських рішень. Даний алгоритм обґрунтовує порядок задіяння певного механізму забезпечення економічної безпеки, який реалізується у відповідь на фактичний вплив ризикових факторів через окрему функціональну складову економічної безпеки за певним цільовим напрямом.

В умовах світової економічної глобалізації окремі вітчизняні підприємства вступають у конкурентну боротьбу з інтегрованими великими аграрними фірмами, потужність яких також формується внаслідок використання коштів державної підтримки. За таких умов дієве протистояння таким структурам можливе за рахунок поширення та урізноманітнення процесів інтеграції (горизонтальної, вертикальної, конгломеративної) для підвищення ефекту масштабу та рівня конкурентоспроможності підприємства та його продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Загальна ефективність роботи та рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств залежить від досягнення стійких параметрів розвитку. Важливим на рівні аграрних підприємств є опрацювання інструментарію прогнозування впливу зовнішніх чинників на підприємства, зміна загальної результативності виробництва та рівня економічної безпеки підприємств. У контексті зазначеного слід зосередити увагу на попередній підготовці сценаріїв розвитку підприємств, в яких враховуються різні варіанти зміни структурних параметрів підприємства у відповідь на можливу конфігурацію впливу чинників зовнішнього середовища.

Стосовно галузі рослинництва мова йде про обґрунтування порядку варіювання структури посівних площ та визначення доцільності залучення додаткових одиниць техніки та обладнання для збирання, транспортування,

переробки і зберігання вирощеної продукції. Наприклад, у разі очікуваного значного збільшення обсягів виробництва зерна більш доцільним буде залучення додаткових одиниць техніки на умовах оренди, ніж купівля.

У випадку очікуваного суттєвого зменшення урожайності та обсягів виробництва, особливо кормових культур, для внутрішнього забезпечення оптимального функціонування галузі тваринництва важливим є прийняття рішення: або відносно зменшення чисельності поголів'я тварин, або трансформування структури посівних площ у бік зростання частки кормових культур за рахунок зменшення площ посівів товарних культур. За будь-яких умов прийняття певного рішення повинно виходити із місії та головних цілей підприємства. У певні роки, для збереження реалізації місії підприємства, доцільним є свідоме прийняття збитковості результатів роботи. І навіть при цьому слід вирішити питання з джерелами покриття збитковості.

На поточному етапі розвитку для підприємств важливим є підвищення активності у залученні коштів і використання фінансових можливостей державної підтримки. Відповідно до цього є потреба опрацювання на рівні кожного підприємства методичного підходу щодо підвищення його спроможності стати учасником програми державної підтримки на основі формування відповідного ділового статусу підприємства, рівня його матеріально-технічного забезпечення та інноваційного рівня виробництва, підвищення рівня інвестиційної привабливості, стабілізації результатів господарської діяльності та забезпечення стійкого стану економічної безпеки, підвищення професійної кваліфікації спеціалістів і менеджерів з підготовки конкурсних документів.

Формування та забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств Вінницької області передбачає прийняття і реалізацію комплексу заходів щодо зниження рівня загроз. З цією метою розроблено заходи зниження дії деструктивних чинників на рівень економічної безпеки аграрного сектора.

Відновлення розширеного відтворювального процесу, тобто

збільшення обсягів виробленої продукції, на наш погляд, має відбуватися насамперед шляхом підвищення родючості ґрунту, зростання врожайності та продуктивності, поліпшення якості продукції.

Найгострішою проблемою сільського господарства Вінницької області є загальне технічне і технологічне відставання (рис 3.2).

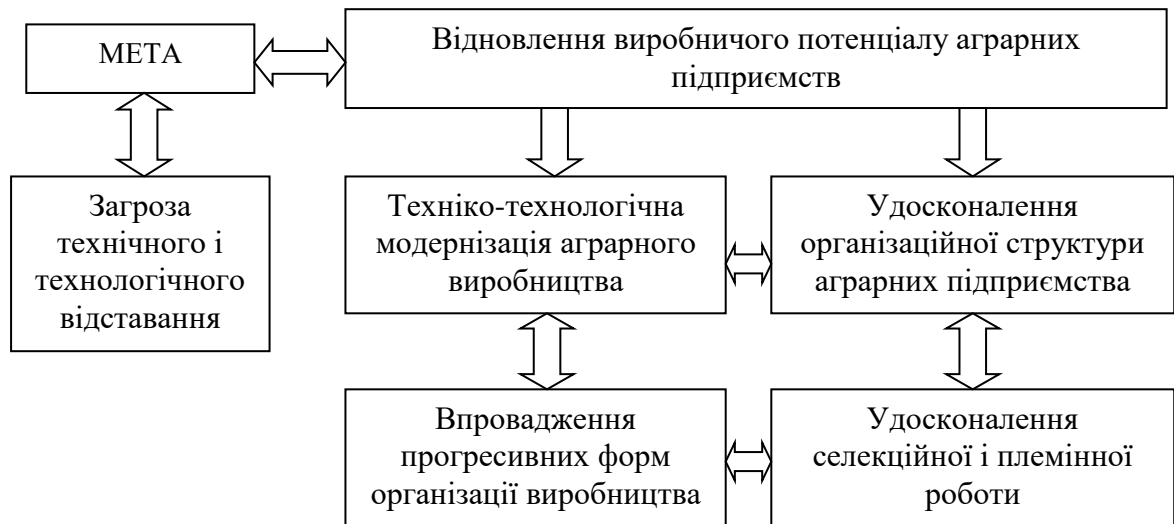

Рис. 3.2. Схема зниження рівня загрози «порушення відтворювального процесу»

Техніко-технологічна модернізація агросфери є одним із основних напрямків відновлення виробничого потенціалу. Досвід провідних країн з розвинутою аграрною сферою свідчить, що всі вони пройшли свого роду «технологічну революцію». Класичне екстенсивне землеробство витісняється точним. Широко використовуються геоінформаційні технології, багатоопераційні енергозберігаючі сільськогосподарські агрегати, селекція високоврожайних сортів рослин і виведення високопродуктивних порід тварин, створення біологічно активних кормових добавок, нових лікарських засобів для тварин, сучасні методи боротьби з хворобами тварин і рослин.

В Україні наразі виробництво сільськогосподарської продукції не відповідає попиту переробних підприємств на певні види і обсяги сировини, а переробні сфери за досить низького рівня функціонування, відчуваючи недостатню фінансову і сировинну забезпеченість, не в змозі впровадити

прогресивні форми організації та управління виробництвом [22].

Для забезпечення ефективного функціонування аграрного підприємства та виробництва конкурентоспроможної продукції потрібно забезпечити взаємовигідні економічні відносини між всіма структурними елементами виробництва продукції.

Основними заходами модернізації технічного та технологічного забезпечення мають бути такі:

- передбачити в програмах соціально-економічного розвитку Вінницької області фінансування заходів, спрямованих на створення мережі сервісних центрів, машинно-технологічних станцій, пунктів прокату сільськогосподарської техніки в регіоні як за рахунок місцевих бюджетів, так і залучення додаткових інвестицій;

- реалізувати стимулюючі заходи для аграрних підприємств, які впроваджують екологічно чисті технології виробництва аграрної продукції, проводять модернізацію зрошувальних та осушувальних систем;

- ініціювати співпрацю на регіональному рівні виробників сільськогосподарської продукції, представників науково-дослідних установ, машинобудівного комплексу для визначення можливостей удосконалення систем меліорації з впровадженням водо- і енергозберігаючих технологій [41].

На сьогодні сільськогосподарські підприємства Вінницької області не мають достатньої кількості коштів, щоб покрити свої потреби. На рис. 3.3 представлено схему зниження рівня загрози «втрата фінансової стійкості», яка включає заходи щодо фінансового оздоровлення підприємств.

Перш за все, це заходи щодо удосконалення механізму державного управління аграрними підприємствами регіону, а саме:

- модернізувати комплексні регіональні програми розвитку сільських територій. Закріпити статус сільських територій з визначенням територіальних особливостей і наявних ресурсних можливостей для виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції;

– посилити практику соціального партнерства з аграрним бізнесом на рівні регіону для залучення позабюджетних коштів у розбудову інженерних мереж енерго- і газопостачання, транспортних та інформаційних комунікацій у сільській місцевості;

– передбачити підготовку бази інвестиційних проєктів для залучення нових технологій виробництва з метою підвищення продуктивності, передусім фермерських господарств регіону;

– спростити доступ до програм державної підтримки аграрних підприємств через спрощення процедури укладання форвардних контрактів, врахування цінової політики на ринку зерна;

– розробити державної програми регулювання імпорту та експорту.

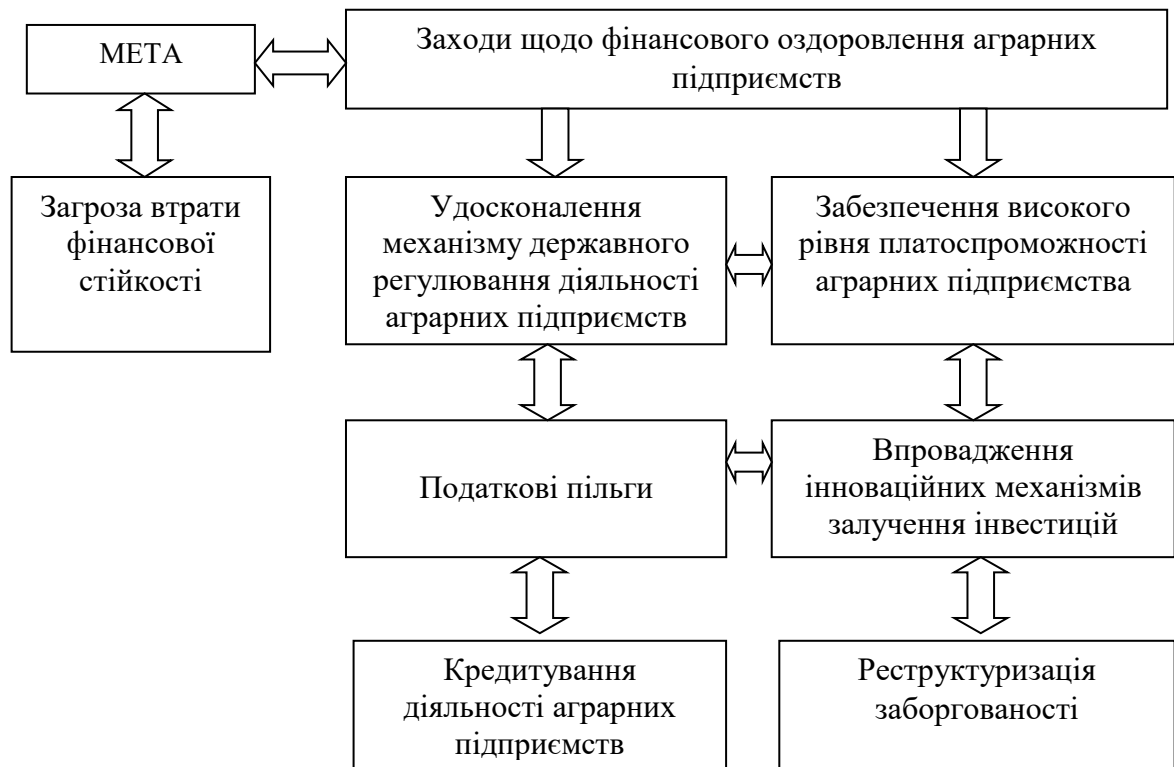

Рис. 3.3. Схема зниження рівня загрози «втрата фінансової стійкості»

Для забезпечення фінансової стійкості аграрного виробництва необхідно задіяти насамперед механізми, пов'язані з оптимізацією цінових співвідношень на продукцію всіх галузей АПК і підтриманням відповідних паритетів, а також з підвищенням ефективності митно-тарифного і

нетарифного регулювання. Для виробництва конкурентоспроможної продукції та достатньою мірою захищеності потрібно на державному рівні вжити таких заходів: привести у відповідність до положень і норм СОТ законодавчу базу України з питань стандартизації, сертифікації та дотримання стандартних і фіто-санітарних правил; створити дієвий митно-тарифна механізм захисту внутрішнього ринку на основі підвищення тарифів, диференційованих за видами продукції, і введення захисних мит; збільшити бюджетне фінансування галузі переважно за рахунок коштів державного бюджету, враховуючи її внесок у формуванні валового внутрішнього продукту і підвищити рівень експортного субсидіювання; розширити кредитування, ввести пільгове оподаткування і провести реструктуризацію заборгованості. Ці важливі заходи щодо забезпечення виробництва високо конкурентоспроможної продукції повинні охоплювати всі рівні управління і передбачати конкуренцію фінансових, матеріальних, трудових ресурсів та системи маркетингу.

З метою запобігання негативного впливу сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище, і перш за все на земельні ресурси, а також підвищення еколого-економічної ефективності сільськогосподарського виробництва пропонуються наступні заходи (рис. 3.4).

Створення еколого-господарського балансу території передбачає стійке співвідношення різних видів земель, що забезпечує стабільність ландшафтів, відтворення природних ресурсів, тобто оптимізація структури угідь в агроландшафтах.

Сучасний еколого-господарський стан аграрних підприємств свідчить про необхідність переведення використання земельних ресурсів з інтенсивного використання на відновне. Перехід до еколого-економічних систем ведення передбачає оптимізацію сільськогосподарського виробництва шляхом вирішення таких важливих завдань:

– перегляд і вдосконалення сформованої спеціалізації сільськогосподарських підприємств по природно-сільськогосподарських

зонах з урахуванням агроекологічного стану агроресурсів;

– перехід до адаптивно-ландшафтної системи землеробства, забезпечуючи екологічну збалансованість агроландшафту.

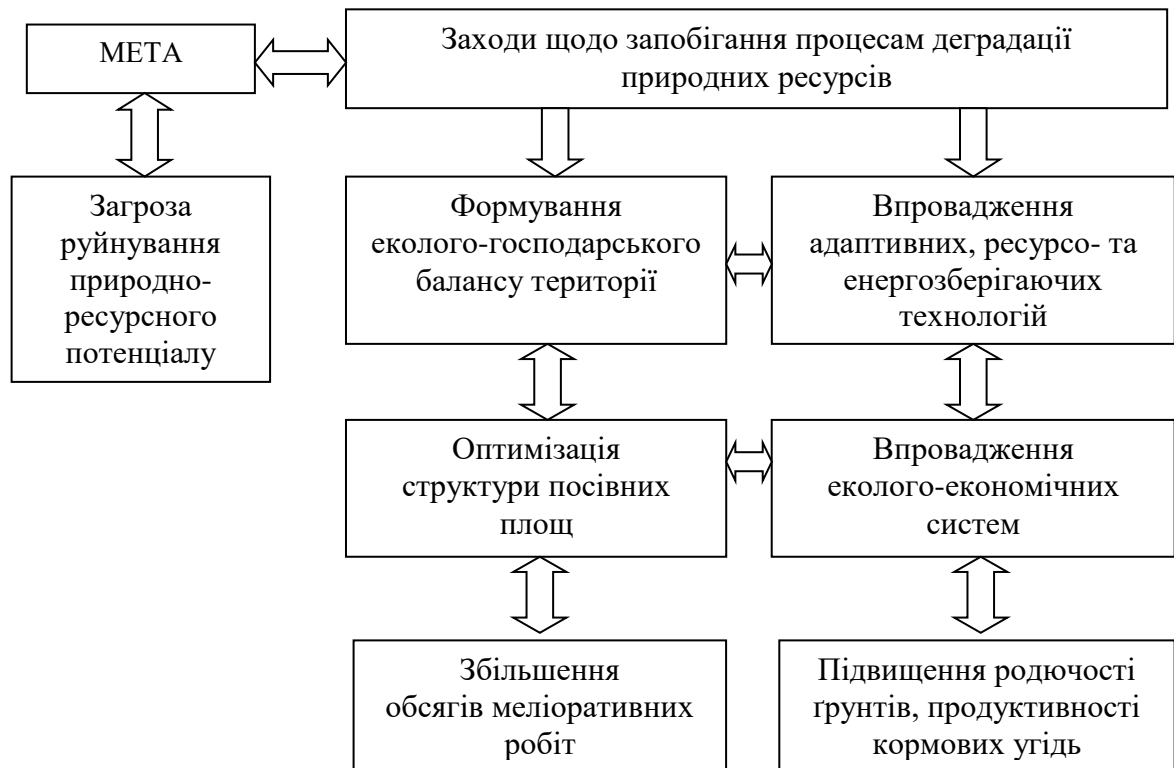

Рис. 3.4. Схема зниження рівня загрози «руйнування природно-ресурсного потенціалу»

На тлі зростання цін на енергоносії, зносу техніки впровадження ресурсозберігаючих технологій є одним з ефективних способів зниження витрат на виробництво продукції рослинництва.

З метою відновлення природно-ресурсного потенціалу сільського господарства та підвищення родючості ґрунтів регіону необхідно розробити і здійснити ряд заходів правового, організаційно-управлінського та еколого-економічного характеру. Однією з важливих умов здійснення землеохоронних заходів і забезпечення раціонального землекористування є поступове вилучення з інтенсивного обробітку деградованих земель, крутосхилів, ерозійно небезпечних ділянок. Слід активно застосувати економічні механізми стимулювання землеохоронної діяльності суб'єктів

господарювання. Це – пільгове кредитування господарств, які вкладають власні кошти в землемеліоративні та землевідтворювальні заходи; звільнення підприємств від податків на суму коштів, вкладених в охорону земель; надання державних субсидій аграрним товаровиробникам на придбання й освоєння екологобезпечної техніки і технологій у сільському господарстві; застосування штрафних санкцій за погіршення якості землі.

3.2. Формування механізму управління економічною безпекою в аграрних підприємствах

Однією із найважливіших умов забезпечення стійкого розвитку підприємства та досягнення позитивних результатів фінансово-економічної діяльності є формування ефективного механізму управління економічною безпекою, який має бути спрямований на захист підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз та небезпек.

Активізація процесу формування стану економічної безпеки значною мірою залежить від удосконалення управління ним, що пропонується здійснювати шляхом: упорядкування функцій забезпечення економічної безпеки з функціями управління підприємством; переходу до диференційованого управління за сценаріями розвитку підприємства з відповідними ним сценаріями формування стану економічної безпеки; формування механізму забезпечення стану економічної безпеки як цілісної сукупності його методів, інструментів та заходів; обґрунтування п'ятикрокового алгоритму формування стану економічної безпеки на основі комбінування її функціональних складових, інструментів та заходів за різними сценаріями формування стану економічної безпеки підприємства.

В табл. 3.1 показано взаємозв'язок між функціями управління підприємством та функціями забезпечення його стану економічної безпеки.

Таблиця 3.1

Взаємозв'язок між функціями управління підприємством та функціями забезпечення його стану економічної безпеки

Рівень управління	Етапи управління				
	Планування	Організація	Аналіз	Коригування	Стимулювання
Підприємство	Планування структури виробництва, продуктивності праці, економічної ефективності	Здійснення практичних організаційних дій з реалізації запланованого	Аналіз здійсненого при порівнянні з запланованими показниками	Здійснення коригування у разі відхилень від плану	Стимулювання персоналу та менеджерів до покращання результатів роботи
Забезпечення стану економічної безпеки	Планування обсягу функції «економічна безпека» з урахуванням моніторингу впливу ризикових чинників та потужності підприємства	Здійснення практичних організаційних дій з досягнення стану економічної безпеки	Аналіз поточного стану економічної безпеки та інтенсивності впливу ризикових чинників	Коригування господарської програми підприємств а та заходів з забезпечення стану економічної безпеки у разі відхилень	Стимулювання персоналу та менеджерів до захисту підприємства та забезпечення стану економічної безпеки

Отже, доцільно сформувати ефективний механізм управління економічною безпекою аграрних підприємств, який би виконував певну сукупність завдань. Найважливішими серед них є:

- визначення реальних і можливих загроз і небезпек;
- визначення методів та способів послаблення, попередження та ліквідацію наслідків дії загроз, ризиків та небезпек;
- запровадження заходів, необхідних для забезпечення безпеки аграрного підприємства;
- створення власної служби безпеки на кожному аграрному підприємстві або взаємодія із приватними або державними організаціями.

Механізм управління економічною безпекою налічує п'ять етапів і дозволяє врахувати всі вимоги щодо вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств.

Етап 1. Визначення пріоритетних фінансових інтересів, які повинні

включати стратегію розвитку підприємства та його місію. Високого рівня економічної безпеки аграрного підприємства можна досягти в результаті визначення їх стратегічних цілей та повної гармонізації із зовнішніми суб'єктами господарювання, які взаємодіють із підприємством. Встановлення інтересів взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища, гармонізація їх – це процес, який постійно відбувається під час діяльності підприємства, оскільки, як довго існує підприємство, так само довго існують і його інтереси.

Етап 2. Виявлення можливих загроз на основі моніторингу зовнішнього і внутрішнього середовища, які можуть перешкоджати досягненню поставлених цілей. На даному етапі визначаються та прогнозуються розміри збитків від імовірних загроз та небезпек, які впливають на рівень безпеки аграрного підприємства.

Етап 3. Оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Даний процес повинен включати такі кроки:

- визначення критеріїв, за яким проводиться оцінка стану економічної безпеки аграрного підприємства;
- відбір множини показників (індикаторів), які найбільш точно і адекватно визначають рівень економічної безпеки аграрного підприємства, а також враховують специфіку їхньої діяльності;
- визначення порогових значень показників (індикаторів);
- аналіз даних показників та порівняння їх фактичних значень із пороговими;
- визначення комплексного рівня економічної безпеки аграрного підприємства за обраними показниками.

Етап 4. Формування складових механізму управління економічною безпекою аграрних підприємств. Оскільки механізм управління економічною безпекою являє собою сукупність спрямованих дій для досягнення поставлених цілей за допомогою створення сприятливих умов для ефективного використання ресурсів, необхідно сформулювати та обґрунтувати

складові механізму. Виділено такі складові механізму управління економічною безпекою підприємства:

- організаційна структура та управління персоналом – це сукупність органів, осіб та служб (відділів), що задіяні у забезпеченні економічної безпеки на рівні підприємства;
- сукупність принципів та функцій управління економічною безпекою підприємства;
- методи та важелі забезпечення економічної безпеки;
- інструменти управління економічною безпекою;
- нормативно-правове забезпечення;
- інформаційно-аналітичне забезпечення;
- система моніторингу стану економічної безпеки аграрного підприємства (рис. 3.5).

Організаційна складова механізму управління економічною безпекою аграрних підприємств передбачає склад і підпорядкованість різних елементів, ланок і рівнів управління економічною безпекою та наявність необхідного персоналу, наділеного відповідними повноваженнями щодо здійснення діяльності із захисту економічної безпеки.

Дана складова управління залежить від виробничої структури, котра, у свою чергу, зумовлена спеціалізацією та масштабами виробництва, рівнем використання техніки і технології, формами організації праці та ступенем розвитку комерційних відносин. Вона визначається також цілями розвитку підприємства, зовнішніми умовами його існування.

Організація управління станом економічної безпеки в підприємстві повинна передбачати необхідність формування відповідної організаційної схеми управління, встановлення центрів відповідальності за виконанням цих завдань, визначення прав, обов'язків, відповідальності керівників і працівників окремих структурних підрозділів за рівень економічної безпеки підприємства, організацію постійного моніторингу рівня економічної безпеки. При цьому виконання завдань забезпечення належного рівня

економічної безпеки буде більш ефективним за умов створення в підприємстві загальної атмосфери відповідальності за результати ефективності його роботи.

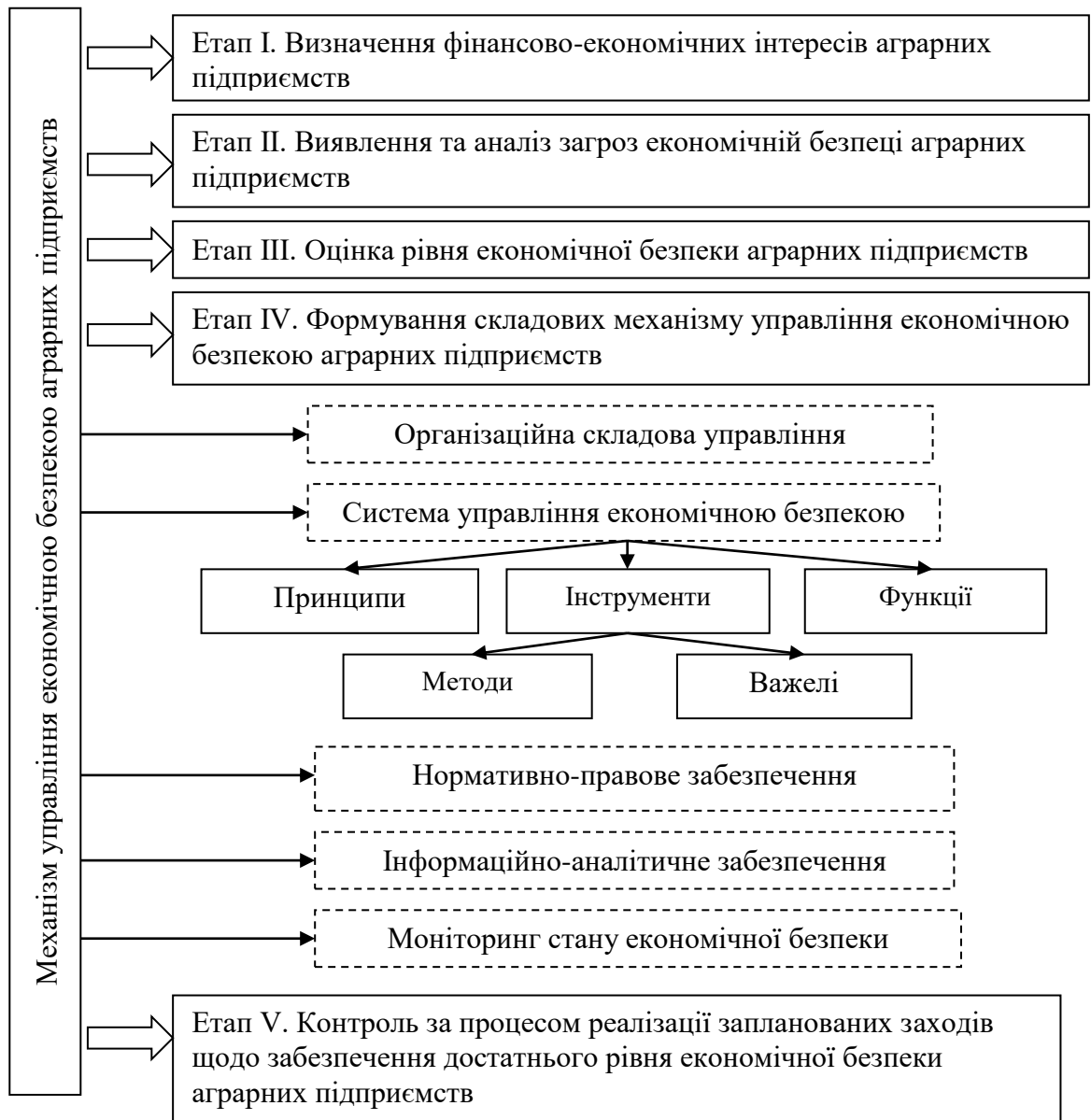

Рис. 3.5. Механізм управління економічною безпекою аграрних підприємств

Розміри підприємства зумовлюють обсяги виконання функції забезпечення економічної безпеки. діаметрально протилежними будуть обсяги робіт з забезпечення стану економічної безпеки у невеликого

фермерського господарства (що за Господарським кодексом України віднесено до підприємств) та великого сільськогосподарського підприємства.

При виконанні функції забезпечення економічної безпеки у фермерському господарстві немає потреби для залучення окремого виконавця, її доцільно здійснювати керівникові. Порівняно з цим для забезпечення всебічної безпеки аграрних підприємств потрібно створити спеціальний підрозділ з метою реалізації захисних заходів – службу безпеки. Така необхідність зумовлена загостренням конкурентної боротьби на зовнішньому та внутрішньому ринках, поширенням шпіонажу та крадіжок, високою ризиковістю даної галузі, а також об'єктивною потребою у підвищенні безпеки діяльності сільськогосподарських підприємств (рис. 3.6).

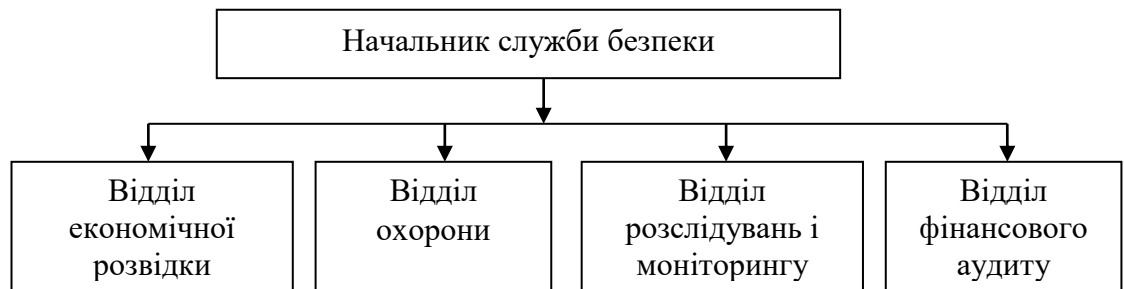

Рис. 3.6. Структура служби безпеки у великих аграрних підприємствах

Великі аграрні підприємства повинні використовувати досвід передових підприємств із забезпечення економічної безпеки. У великих аграрних підприємствах довели свою ефективність щодо виконання завдань економічної безпеки такі структурні підрозділи: відділ економічної розвідки, відділ охорони, відділ розслідувань і моніторингу, відділ фінансового аудиту. Формування окремих організаційних структур з вирішення завдань економічної безпеки є важливим для кожного аграрного підприємства, але не всі підприємства мають для цього достатній потенціал, зокрема малі та середні підприємства. У даній групі підприємств виконання завдань економічної безпеки слід покласти на одного або декількох співробітників, а не на окремі структурні підрозділи.

Для забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств

управлінський персонал повинен мати вищу освіту фінансово-економічного напрямку і досвід роботи за спеціальністю (на посадах аудитора, ревізора, бухгалтера) не менше трьох років. Підприємство, у свою чергу, має забезпечити доступ до необхідної у процесі роботи інформаційної бази – нормативно-правових актів, методичних документів, що регулюють питання організації фінансів підприємства, а також комп'ютерної техніки і програмних засобів.

Найважливішим етапом управління економічною безпекою аграрного підприємства є стратегічне планування і прогнозування його економічної безпеки. Даний етап передбачає розроблення стратегічного плану – метою якого є досягнення довгострокових цілей підприємства, що можуть забезпечити його ефективне функціонування, високий рівень конкурентоспроможності та результативності діяльності господарюючого суб'єкта.

Стратегічне планування вимагає дослідження перспектив конкретного підприємства, виявлення тенденцій і закономірностей, а також ситуацій, котрі можуть негативно чи позитивно вплинути на діяльність господарюючого суб'єкта, адже воно зорієнтоване на розробку засобів, що мають забезпечити стале довгострокове управління та знизити імовірність прийняття недоречних рішень [10].

Після розроблення стратегічного плану й рекомендацій щодо його реалізації здійснюється стратегічне планування фінансово-господарської діяльності. Поточне планування економічної безпеки аграрного підприємства проводиться на основі розробки альтернативних сценаріїв розвитку ситуації і розрахунку значень сукупного критерію економічної безпеки за кожним з них. Після вибору за результатами розрахунків кращого варіанта й аналізу інших виробляються оперативні рекомендації щодо поточного планування діяльності підприємства.

У процесі планування розробляються оперативні та щорічні фінансові плани, концепції, стратегічні програми і прогнози рівня економічної безпеки

підприємства.

Організація управління економічною безпекою аграрного підприємства включає формування організаційної схеми управління економічною безпекою, встановлення центрів відповідальності за виконанням його завдань; визначення прав, обов'язків, відповідальності керівників та працівників окремих структурних підрозділів за рівень економічної безпеки підприємства; організація постійного моніторингу рівня економічної безпеки.

Аналіз рівня економічної безпеки підприємства передбачає аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища з метою виявлення загроз його фінансово-економічним інтересам; оцінку загроз та їх можливих наслідків для підприємства; розрахунок та оцінку основних показників-індикаторів рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання.

На основі проведеного аналізу рівня економічної безпеки підприємства здійснюється стратегічне, поточне, оперативне планування економічної безпеки підприємства. Результатом стратегічного планування має бути стратегія забезпечення економічної безпеки підприємства. Поточне планування включає розробку поточних фінансових планів підприємства, а оперативне – короткострокових фінансових планових документів.

На стадії організації й регулювання суб'єкт управління застосовує різноманітні фінансові інструменти і технології з метою цілеспрямованого впливу на об'єкт.

Мотивація прийняття ефективних управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки аграрного підприємства та їх належної реалізації пов'язана із побудовою системи стимулювання та штрафних санкцій для суб'єктів управління економічною безпекою аграрного підприємства, а також окремих виконавців прийнятих рішень за досягнення чи недосягнення відповідних цілей управління, нормативних показників економічної безпеки, виконання чи невиконання планових завдань.

Основною метою системи контролю є своєчасне виявлення відхилень від нормального перебігу та здійснення адекватних управлінських заходів

щодо покращення становища для забезпечення виконання розроблених планів, досягнення встановлених цілей діяльності.

У межах механізму управління економічною безпекою аграрного підприємства пропонуємо здійснити два види контролю:

– поточний контроль, який здійснюється під час функціонування аграрного підприємства та виконання антикризових заходів. Його основним завданням є зіставлення відповідності фактичних результатів до поставлених завдань;

– підсумковий контроль проводиться після закінчення звітної періоду чи реалізації антикризового заходів. Його метою є перевірка відповідності досягнутих результатів поставлених цілей, а також оцінка ефективності розпочатих заходів та ухвалення рішення про необхідність додаткових заходів щодо управління економічною безпекою аграрного підприємства.

Методичне забезпечення економічної безпеки підприємства може включати такі методи дослідження: техніко-економічні розрахунки, балансовий, економіко-статистичний, економіко-математичний, експертних оцінок, реінжинірингу, логістики, оптимізації.

Інструментарій, спрямований на забезпечення ефективного управління економічною безпекою, поділяється на дві групи: фінансово-економічні методи (управління прибутком, витратами, капіталом, фінансовий облік, фінансовий аналіз, фінансове планування, фінансове регулювання, страхування тощо); економічні важелі – прибуток, дохід, фінансові санкції, дивіденди, ціна, фінансове стимулювання, заробітна плата та ін. (рис. 3.7).

Нормативно-правове забезпечення управління економічною безпекою займає вагомe місце в механізмі управління підприємства і передбачає наявність концепції забезпечення економічної безпеки, яка виступає основою для розробки та реалізації стратегії економічної безпеки та прийняття управлінських рішень у цій сфері. Концепція конкретного підприємства має довільну форму, але містить головні положення щодо формування та організації управління економічною безпекою підприємства.

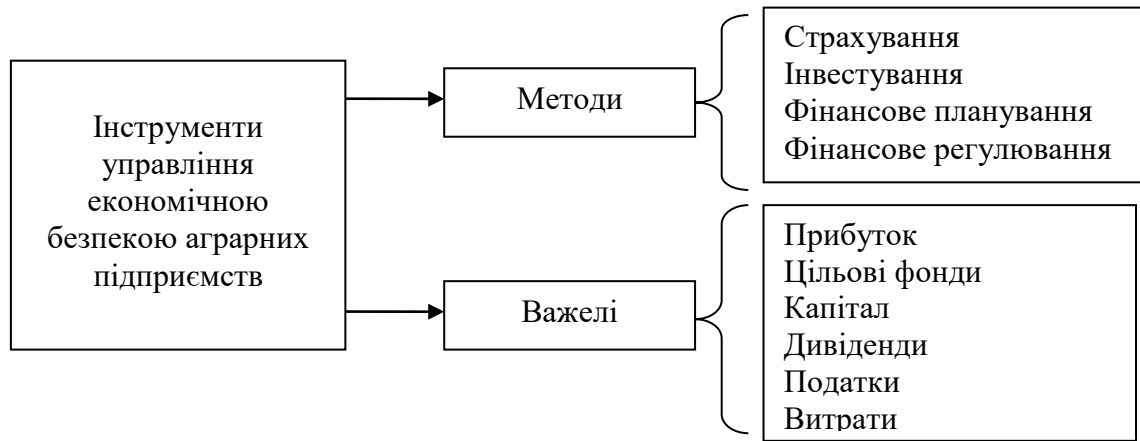

Рис. 3.7. Важелі та методи управління економічною безпекою аграрного підприємства

Важливим елементом механізму управління економічної безпеки підприємства є інформаційно-аналітичне забезпечення, яке має містити такі дані: якісні і кількісні значення індикаторів економічної безпеки, наявність або потенційність ризиків і загроз, формалізовані фінансові інтереси і стан їхньої реалізації, стратегічний план забезпечення економічної безпеки підприємства, якісні і кількісні параметри використання фінансових ресурсів, обсяг останніх, а також джерел їх надходження.

Формування системи економічної безпеки підприємства вимагає оцінювання їхнього фінансового стану, здійснення моніторингу використання потенціалу підприємства. Моніторинг стану економічної безпеки передбачає можливість постійно здійснювати діагностику фінансового стану підприємства, що дозволить на ранній стадії виявити ознаки кризового розвитку, визначити його масштаби, дослідити основні фактори його прояву, розробити заходи по запобіганню кризи і попередженню банкрутства.

Діагностика діяльності підприємства в системі економічної безпеки – це системний аналіз середовища його функціонування за допомогою взаємозалежних та взаємодоповнюючих показників, які відображають стан використання потенціалу підприємства та оцінку рівня безпеки. Результати

діагностики є основою прийняття відповідних управлінських рішень. При цьому поєднання стратегічного та оперативного планування, прогнозування, аналізу, моніторингу, контролю, визначення параметрів, методів та інструментів здійснення фінансової діагностики та своєчасне реагування на зміни показників стану економічної безпеки та доведення їх до нормативних, дозволить забезпечити ефективне управління економічною безпекою на підприємстві.

Вирішення завдань побудови й функціонування механізму управління фінансово-економічною безпекою мають бути індивідуальними для кожного конкретного підприємства та потребують урахування його стратегічних цілей і особливостей проблем, що стосуються окремих елементів системи господарювання, напрямків та об'єктів (технологія, кадри, організація, якість продукції, формування інформаційної бази й т.д.), наявного потенціалу та ресурсів.

Отже, ефективний механізм управління економічною безпекою аграрних підприємств повинен забезпечувати інтеграцію економічних процесів у підприємстві, позв'язувати внутрішні ресурси й зовнішнє середовище, надавати конкурентні переваги для досягнення поставлених цілей діяльності підприємства.

3.3. Страхові інструменти дотримання економічної безпеки аграрних підприємств

Сільськогосподарська діяльність є однією з найбільш ризикових видів підприємницької діяльності. Ризиковість аграрного бізнесу визначає ряд факторів, таких як сезонність виробництва, залежність від погодних та кліматичних умов, тривалий період обороту капіталу, велика складність зміни асортименту продукції та технології, ряд інших причин.

На рис. 3.8 наведені ризиками, що мають найбільшу загрозу для аграрних підприємств.

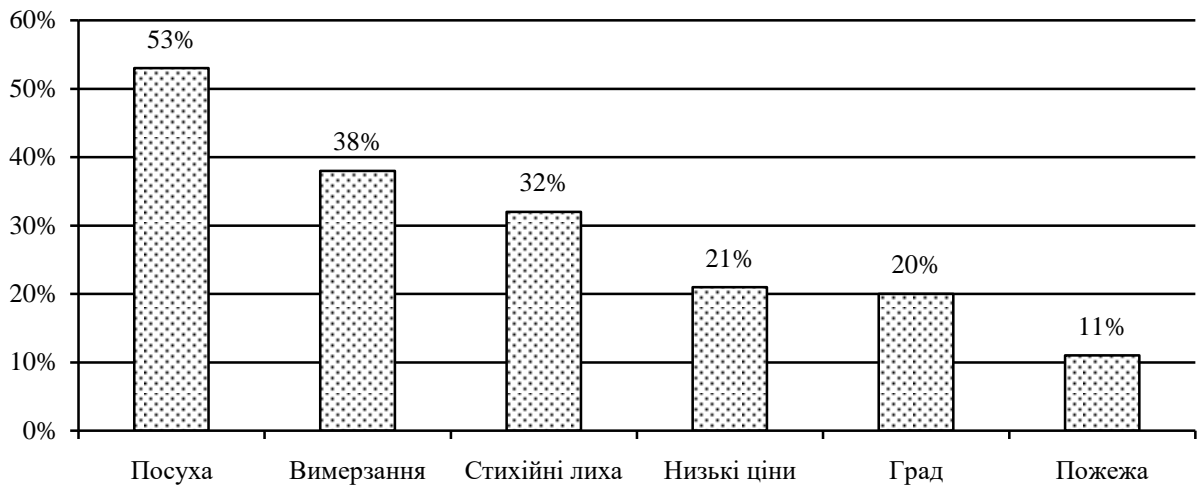

Рис. 3.8. Ризики, що найбільше загрожують сільськогосподарському виробництву

Складено за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України та Державної служби статистики України

На нашу думку, така класифікація ризиків не висвітлює всі проблеми, з якими стикається сільське господарство, тому на рис. 3.9 наведена класифікація ризиків для сільськогосподарської діяльності.

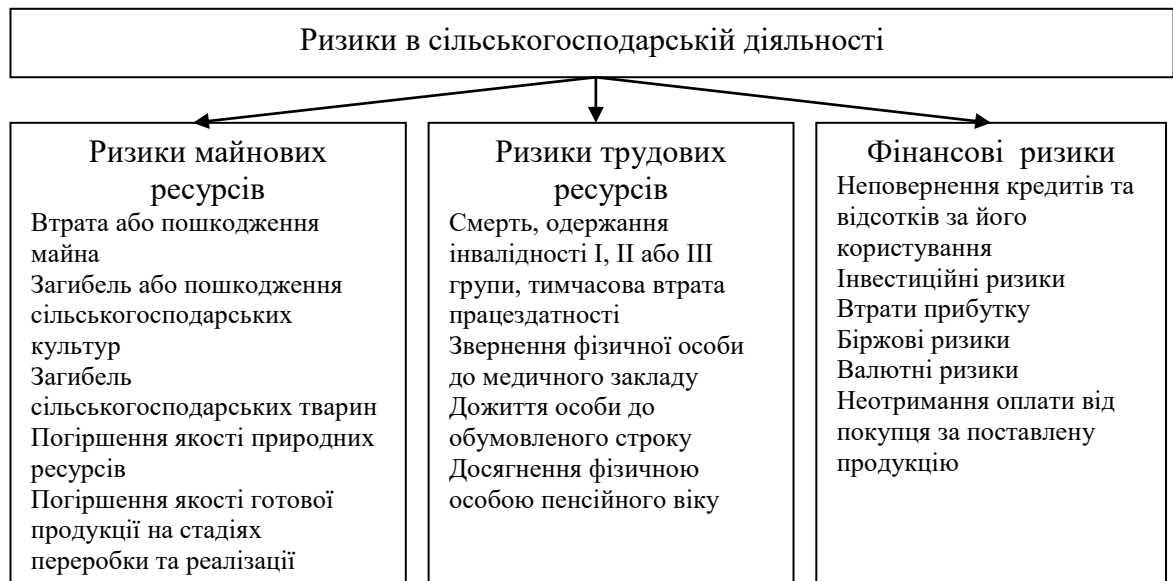

Рис. 3.9. Класифікація ризиків в сільськогосподарській діяльності

Узгодженість результатів опитування ми перевірили за допомогою коефіцієнта конкордації Кендалла, який показує рівень взаємоузгодженості думок учасників опитування.

$$W = I_2S / (n_2 (m_2 - m)), \quad (3.1)$$

де S – сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкта експертизи від середнього арифметичного всіх рангів;

n – кількість експертів;

m – кількість об'єктів експертизи.

Залежно від узгодженості думок експертів коефіцієнт конкордації може набирати значення від 0 (цілковитий брак згоди) до 1 (повна однаковість).

У нашому випадку представлена формула буде мати такий вигляд:

$$W = (12 \times 2722,5) / (225 \times (100 - 10)) = 0,15$$

Такий результат свідчить про низьку узгодженість результатів опитування.

Отримані досить результати дають можливість зробити певні висновки:

– найбільш актуальними є ризики втрати прибутку, погіршення якості готової продукції на стадіях переробки та реалізації та неотримання оплати від покупця за поставлену продукцію;

– найменш актуальними ризиками є ризики щодо стану здоров'я та віку працівників;

– незначний розмір коефіцієнту конкордації Кендалла пов'язано із видом діяльності аграрного підприємства та його первинною ціллю.

Виходячи з результатів опитування можемо виділити наступні види страхування, які будуть забезпечувати покриття представлених ризиків та сформулюють економічну безпеку аграрних підприємств:

1. Страхування врожаю сільськогосподарських культур та багаторічних

насаджень.

2. Страхування сільськогосподарських тварин.
3. Мультиризикове страхування посівів сільськогосподарських культур та сільськогосподарських тварин.
4. Страхування будівель, споруд, транспорту та іншого майна аграрного підприємства.
5. Страхування якості сільськогосподарських угідь.
6. Титульне страхування права власності на земельні ділянки та прав користування.
7. Страхування цивільної відповідальності власників землі та землекористувачів.
8. Медичне страхування та страхування життя працівників аграрних підприємств.
9. Страхування якості готової продукції.
10. Страхування кредитних ризиків.
11. Хеджування ризиків за допомогою форвардних та ф'ючерсних контрактів.
12. Самострахування.

Для забезпечення підприємства, а особливо аграрного, від ризиків, які не може застрахувати страхова компанія доцільно використовувати самострахування як додатковий засіб покриття можливих ризиків.

Самострахування передбачає створення підприємством власних резервів для покриття збитків за ризиками, що не передані в страхування.

Самострахування як форма самостійного покриття збитків за рахунок власних коштів здійснюється різними методами, найбільш розповсюдженими з яких є затратний і фондний.

Перший метод передбачає фінансування незначних втрат за рахунок поточних коштів підприємства.

Другий метод полягає в формуванні спеціальних цільових фондів.

У залежності від мети призначення фонди можуть створюватися в

натуральній та грошовій формах.

Одним із способів боротьби із ризиком є створення резерву грошових коштів на покриття непередбачених втрат, наприклад, кредиторської заборгованості. Однак слід зазначити, що у зв'язку з важким фінансовим станом аграрні підприємства з 1995 р. резервний (страховий) грошовий фонд не створюють.

Не зважаючи на це, аграрні підприємства можуть за власним бажанням створити фонд самострахування. Він формується двома способами: внутрішнім і зовнішнім.

Створення внутрішнього фонду може відбуватися на короткостроковій або довгостроковій основі.

У першому випадку періодом є фінансовий рік, і фонд формується з коштів, передбачених у бюджеті підприємства на експлуатаційні витрати. Такий спосіб підходить для нейтралізації невеликих і порівняно частих збитків.

У другому випадку фонд формується як особлива витратна стаття у річному бюджеті підприємства і накопичується протягом кількох років.

Зовнішній фонд – це механізм обходу податкових проблем, які існують для внутрішнього фонду. Фонд ризику формується як особливий рахунок страхової компанії, яка накопичує грошові кошти. Внески на такий рахунок треба робити періодично у вигляді страхових премій. Відмінність такого способу формування фонду від звичайного страхування полягає у тому, що страхувальник буде сплачувати збитки підприємства за його вимогами і тільки у обсязі накопичених в страховій компанії коштів.

Використання фондів самострахування не є обов'язковим для аграрного підприємства.

Рішення про створення фондів самострахування аграрне підприємство може приймати самостійно беручи до уваги переваги та недоліки використання самострахування (табл. 3.3).

Переваги та недоліки самострахування

Переваги самострахування	Недоліки самострахування
<ul style="list-style-type: none"> – можливість швидко відшкодувати невеликі збитки; – можливість диверсифікації ризиків; – необхідність розробки чіткої фінансової стратегії діяльності підприємства; – зменшення витрат пов'язаних з виплатою страхових премій; – кошти фондів самострахування залишають безпосередньо у підприємства; – підвищення зацікавленості у зниженні ризиків; – можливість використовувати кошти фонду самострахування як додаток до існуючих договорів страхування; – повна відсутність судових спорів із страховою компанією; – незалежність від інших застрахованих підприємств при отриманні страхового відшкодування 	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність можливості покриття катастрофічних ризиків; – відволікання частини прибутку з обороту; – вплив двох і більше ризиків у перші роки існування фонду може мати такий самий вплив як і катастрофічний ризиків; – відсутність можливості отримання даних страхової статистики для прогнозування моделі поведінки за майбутніми страховими випадками

Розглянувши переваги та недоліки створення та використання фондів самострахування ми пропонуємо для визначення та розрахунку майбутніх фондів самострахування використовувати блок-схему самострахування (рис. 3.10).

У випадку отримання аграрним підприємством прибутку, вважаючи на його розмір необхідно щорічно здійснювати відрахування до фонду самострахування.

У випадку отримання чистого прибутку до 300 тис. грн. відраховувати до фонду 4%-5% від суми отриманого чистого прибутку; при отриманні чистого прибутку у розмірі від 300 тис. грн. до 700 тис. грн. – 2,5%-3,5%; у випадку отримання чистого прибутку у сумі більше 700 тис. грн. – у розмірі 1%-2%.

Таке розмежування відсотків відрахувань та розмірів доходів використовується для пришвидшення акумулювання коштів у фондах самострахування аграрних підприємств, що отримують не великі прибутки.

Рис. 3.10. Блок-схема створення фондів самострахування

Для обмеження відволікання прибутку з обороту пропонуємо для СФГ «Обрій» встановити граничний розмір створених фондів самострахування на рівні 30% від власного капіталу.

Для розрахунку щорічних відрахувань до фондів самострахування СФГ «Обрій» використаємо наступні формули:

$$R_s = NP_r * k_i \quad (3.2),$$

$$\Sigma R_s = (30\% * C_p) / 100\% \quad (3.3)$$

де R_s – фонди самострахування;

NP_r – чистий прибуток поточного року;

k_{ip} – коефіцієнт відсоткового відрахування до фонду самострахування;

C_p – власний капітал.

Проведемо розрахунок фондів самострахування СФГ «Обрій» за період 2015-2017 рр. за допомогою даних табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Вихідні дані для розрахунку фондів самострахування СФГ «Обрій»

Роки	Чистий прибуток, тис. грн.	Відсоткове відрахування, %
2015	44591	4,0
2016	29406	4,0
2017	-1375	-

Розрахований з використанням формул 3.2 та 3.3 фонд самострахування СФГ «Обрій» за 2015-2017 рр. представлено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Розміри фондів самострахування СФГ «Обрій», 2015-2017 рр.

Роки	Сума відрахування, тис. грн.	У % до власного капіталу
2015	1783,6	2,3
2016	1176,2	1,1
2017	-	
Всього за 2015-2017 рр.	2959,8	1,0

Оскільки створення та управління фондами самострахування потребує розробки стратегії, то СФГ «Обрій» необхідно звернути увагу на прогнозування можливих прибутків та, як наслідок, і фондів самострахування.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження теоретичних, методичних і прикладних аспектів проблематики управління економічною безпекою агропромислового комплексу України зроблено наступні висновки:

1. Визначено, що економічна безпека підприємства – це складна багатофакторна категорія, що розглядається не лише в контексті забезпечення ефективного використання ресурсів суб'єктом господарювання, рівня запобігання ним ризикам ендogenous і екзогенного характеру в процесі досягнення цілей економічного розвитку, а й в контексті забезпечення умов стійкого розвитку підприємства. З'ясовано, що економічна безпека є системою, що включає такі функціональні складові: фінансова; кадрова; технологічна; інформаційна; екологічна.

2. Встановлено, що загрози економічній безпеці підприємства можуть набувати різних форм, по-різному проявлятися і спричиняти різні наслідки для підприємства. Управління економічною безпекою підприємства передбачає розробку і реалізацію системи заходів, а саме: запобігання проблемам, що стосуються основної функції діяльності підприємства; раціональний із мінімальними втратами вихід із скрутної ситуації, якщо вона виникла, і попередження загроз; забезпечення успішного досягнення основної функції діяльності підприємства шляхом виявлення ключових факторів успіху і пошук способів їх втілення. Для виявлення та нейтралізації загроз і ризиків, які впливають на економічну безпеку аграрних підприємств, потрібно своєчасно оцінити та діагностувати рівень економічної безпеки підприємства.

3. Запропоновано алгоритм оцінки рівня економічної безпеки аграрних підприємств, який побудований на концептуальному підході та передбачає реалізацію п'яти етапів: вибір показників діяльності підприємства за функціональними складовими оцінки економічної безпеки аграрного підприємства; аналіз показників за складовими економічної безпеки

аграрного підприємства; розробка бальної системи оцінок для обчислення показника економічної безпеки аграрного підприємства; визначення та оцінка середнього бального значення економічної безпеки аграрного підприємства; розрахунок та аналіз комплексного показника економічної безпеки аграрного підприємства.

4. Згідно з запропонованим алгоритмом оцінки рівня економічної безпеки аграрних підприємств здійснено оцінку фактичного стану економічної безпеки СФГ «Обрій» Хмельницького району Вінницької області на основі розрахованих 25 коефіцієнтів за 2015-2017 рр. За результатами стану економічної безпеки визначено, що стан безпеки СФГ «Обрій» характеризується як безпечний та господарство має всі передумови для ефективного розвитку.

5. Проаналізовано сукупність зовнішніх та внутрішніх причин і факторів, що найбільшою мірою вплинули на рівень економічної безпеки аграрних підприємств. При цьому одними з суттєвих зовнішніх причин послаблення економічної безпеки підприємства визначено: політичну та економічну нестабільність; конфліктні ситуації з вітчизняними та іноземними партнерами; зниження купівельної спроможності споживачів та такі форс-мажорні обставини, як стихійні лиха, військові конфлікти тощо. У свою чергу одними з основних внутрішніх причин зниження рівня економічної безпеки підприємства є: недоліки в організації виробничого процесу; низькі ділові та професійні якості персоналу, низький рівень менеджменту; конфлікти між засновниками (власниками) підприємства; слабка маркетингова політика тощо.

6. Доведено важливість впливу державної підтримки на стан економічної безпеки аграрних підприємств Вінницької області. При цьому за аналізований період встановлено суттєве зростання обсягів державної підтримки аграрних підприємств Вінницької області, що спричинює позитивний вплив на функціонування підприємств галузі та рівень їх економічної безпеки.

7. Визначено, що основною передумовою подальшого розвитку аграрних підприємств є підвищення стану їх економічної безпеки, комплексне забезпечення якого можливе за умови переходу підприємств до концепції стійкого розвитку. Обґрунтовано концептуальні засади підвищення дієвості процесу формування стану економічної безпеки в аграрних підприємствах, що ґрунтуються на використанні можливостей державної підтримки, удосконаленні механізму управління процесом формування стану економічної безпеки та методичного підходу до оцінки рівня економічної безпеки.

8. Встановлено, що посиленню дієвості процесу управління економічною безпекою аграрних підприємств сприятиме підвищення активності участі аграрних підприємств у конкурсах на отримання коштів по програмах державної підтримки, чого можна досягти за рахунок формування відповідного ділового статусу підприємства, рівня його матеріально-технічного забезпечення та інноваційного рівня виробництва, підвищення рівня інвестиційної привабливості, стабілізації результатів господарської діяльності та забезпечення стійкого стану економічної безпеки, підвищення професійної кваліфікації спеціалістів і менеджерів з підготовки конкурсних документів.

9. З'ясовано, що активізація процесу формування стану економічної безпеки значною мірою залежить від удосконалення управління процесом формування даного стану, що пропонується здійснювати шляхом: упорядкування функцій забезпечення економічної безпеки з функціями управління підприємством; переходу до диференційованого управління за сценаріями розвитку підприємства з відповідними сценаріями формування стану економічної безпеки; формування механізму забезпечення стану економічної безпеки як цілісної сукупності його методів, інструментів та заходів; обґрунтування п'ятикрокового алгоритму формування стану економічної безпеки на основі комбінування її функціональних складових,

інструментів та заходів за різними сценаріями формування стану економічної безпеки підприємства.

10. Доведено, що організація управління станом економічної безпеки на підприємстві повинна передбачати необхідність формування відповідної організаційної схеми управління, встановлення центрів відповідальності за виконанням цих завдань, визначення прав, обов'язків, відповідальності керівників і працівників окремих структурних підрозділів за рівень економічної безпеки підприємства, організацію постійного моніторингу рівня економічної безпеки.

11. Обґрунтовано методичний підхід щодо моделювання рівня економічної безпеки аграрних підприємств, в основі якого покладено інтегральну оцінку потенціалу самострахування для зменшення впливу ризиків. Для забезпечення аграрних підприємств від ризиків, які не може застрахувати страхова компанія, доцільно використовувати самострахування як додатковий засіб покриття можливих ризиків. Використання фондів самострахування не є обов'язковим для аграрного підприємства. Рішення про його створення воно може приймати самостійно.

Визначено, що удосконалення процесу формування стану економічної безпеки в аграрних підприємствах сприятиме підвищенню стійкості їх ринкових позицій, рівня конкурентоспроможності продукції та можливості ефективно реалізовувати визначені цілі розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний страховий пул [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaip.com.ua/>
2. Агροстрахування як інструмент управління ризиками в сільському господарстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaip.com.ua/agrostrakhuvannya-yak-instrument-uprav.>
3. Алескерова Ю.В. Удосконалення державної підтримки сільськогосподарського страхування / Ю.В. Алескерова. – К. : «Облік і фінанси». – 2014. – № 4 (66). – С. 150-157.
4. Арєф'єва О.В. Наукові основи формування економічної безпеки підприємств / О.В. Арєф'єва // Недержавна система безпеки підприємства як суб'єкт національної безпеки України : зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16-17 травня 2001 р.). – К. : Вид-во Європейського ун-ту фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2003. – С. 49–53.
5. Бандурка О.М. Основи економічної безпеки : підручник / О.М. Бандурка. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
6. Барановський О.І. Фінансова безпека : монографія / О.І. Барановський. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
7. Бельков Е. Макроаспекты экономической безопасности. Факторы, критерии, показатели / Е. Бельков, Н. Гловацкая, С. Лазаренко // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 25–35.
8. Береза З.В. Суть та складові економічної безпеки підприємства / З.В. Береза // Наука й економіка. – 2009. – № 4 (16), – Т.2. – С. 59–64.
9. Білик Р.Р. Оцінювання взаємозв'язків економічної безпеки та конкурентоспроможності регіону / Р.Р. Білик // Вісник Хмельницького національного університету. – 2017. – № 1. – С. 23–30.
10. Благой В.В. Формування комплексу заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи вітчизняних підприємств / В.В. Благой, Є.О. Базарнова // Молодий вчений. – 2017. – № 4.4 – С. 1–4.

- 11.Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк // К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
- 12.Близнюк А.О. Методичні щодо рекомендації інтеграції підрозділу управління економічною безпекою організаційних структур управління / А.О. Близнюк // Вісник Харківського національного автомобільно-дорожнього університету : Економічні науки. – 2014. – Вип. 136. – С. 83–87.
- 13.Бондаренко О.М. Показники, критерії та методи оцінки економічної безпеки авіакомпаній / О.М. Бондаренко // Наукові праці ОНАЗ. – 2003. – С. 59–64.
- 14.Брояка А.А. Сучасні проблеми забезпечення продовольчої безпеки України та шляхи їх вирішення // Економіка. Фінанси Право. – 2017. – № 4/2. – С. 52-58.
- 15.Варналій З.С. Економічна безпека : навч. посіб. / З.С. Варналій. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
- 16.Васильців Т.Г. Пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки малого і середнього підприємства: монографія / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, А.М. Гуменюк. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2009. – 248 с.
- 17.Войнаренко М. Управління економічною безпекою підприємства на основі оцінки відхилень порогових показників / М. Войнаренко, О. Яременко // Економіст. – 2008. – № 12. – С. 60–63.
- 18.Германюк Н.В. Сучасний стан розвитку вітчизняного агросектору / Н.В. Германюк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – Вип. 22. – С. 160-164.
- 19.Головне управління статистики у Вінницькій області [Електронний ресурс]. – - Режим доступу : www.vn.ukrstat.gov.ua
- 20.Гончарук І.В. Роль сільськогосподарських кооперативів у забезпеченні сталого розвитку сільських територій Вінницької області // Економіка. Фінанси. Менеджмент : актуальні питання науки і практики. – 2017. –

- № 8. – С. 56-67.
21. Городецкий А. Вопросы безопасности экономики России / А. Городецкий // *Экономист*. – 1995. – № 10. – С. 44–50.
22. Грановська В.Г. Перспективи розвитку підприємств органічного сектору / В.Г. Грановська // *Агросвіт*. – 2017. – № 3. – С. 10–16.
23. Грищук Н.В. Теоретичні засади формування фінансової компоненти економічної безпеки підприємств / Н.В. Грищук // *Східна Європа : економіка, бізнес та управління*. – 2016. – № 3 (03). – С. 201-204.
24. Губарик О.М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства в умовах кризи / О.М. Губарик, І.К. Перехрест // *Молодий вчений*. – 2017. – № 1(41). – С. 572–575.
25. Департамент агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vin.gov.ua/dep-apr>
26. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
27. Долженков О.Ф. Особливості гарантування економічної безпеки підприємницької діяльності в ринкових умовах : монографія / О.Ф. Долженков, Ж.О. Жуковська, О.М. Головченко. Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. 208 с.
28. Дубецька С.П. Економічна безпека підприємства України / С.П. Дубецька // *Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України : зб. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16-17 трав. 2001 р.)*. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 146-172.
29. Дюк А.А. Реформування земельних відносин : міжнародний досвід / А.А. Дюк // *Продовольчі ресурси*. – 2017. – № 9. – С. 44-49.
30. Дюк А.А. Теоретико-організаційні основи реформування сільськогосподарських підприємств регіону / А.А. Дюк // *Глобальні та національні проблеми економіки*. – 2016. – № 14. – С. 151-154.
31. Дюк А.А. Управління організаційним розвитком сільськогосподарських

- підприємств : монографія. / А.А. Дюк. – Вінниця : Веда, 2012. – 251 с.
32. Економіка підприємства : підручник / За ред. С.Ф. Покропивного. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
33. Економічна безпека бізнесу : навч. посіб. / Г.О. Швиданенко, В.М. Кузьомко, Н.І. Норіцина та ін.; за заг. та наук. ред. Г.О. Швиданенко. – К. : КНЕУ, 2011. – 511 с.
34. Забродский В.Н. Экономическая безопасность предприятия / В.Н. Забродский. – К. : Рута, 2003. – 268 с.
35. Ильяшенко С.Н. Складові економічної безпеки підприємства і підходи до їх оцінки / С.Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12–19.
36. Іванілов О.С. Економіка підприємства : підруч. / О.С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.
37. Калашніков О.М. Розвиток ринку агрострахування в Україні / О.М. Калашніков // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 54–57.
38. Калетнік Г.М. Стратегічно-інституційні засади ефективності використання потенціалу аграрного сектору економіки / Г.М. Калетнік // Економіка. Фінанси. Менеджмент : актуальні питання науки і практики. – 2015. – № 1. – С. 3-15.
39. Картузов Є.П. Методи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства / Є.П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. - 2012. - № 10. – С. 115-123.
40. Коваль О.А. Умови організації фондів самострахування та взаємного страхування аграрного сектору економіки України / О.А. Коваль // АгроСвіт. – 2008. – № 23. – С. 22-26.
41. Козловський А.В. Сучасні заходи стимулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні / А.В. Козловський, Г.Ф. Мазур // Агросвіт. – 2017. – № 8. – С. 2–18.
42. Концепція економічної безпеки / В.М. Геєць, Б.Є. Кваснюк. – К. : Лотос, 1999. – 56 с.

43. Корнієнко Т.О. Економічна безпека підприємства як категорія економічної науки / Т.О. Корнієнко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 4 (62). – С. 68–75.
44. Корнієнко Т.О. Методика оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств / Т.О. Корнієнко // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 336–342.
45. Корнієнко Т.О. Управління фінансовою безпекою на підприємстві / Т.О. Корнієнко // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8. – С. 350–353.
46. Костецький М.Р. Управління еколого-економічною безпекою : монографія / М.Р. Костецький. – Рівне : ППДМ, 2010, – 116 с.
47. Кошель А.О. Страхування ризиків у використанні земель / А.О. Кошель // Землеустрій і кадастр. – 2008. – № 3. – С. 69–74.
48. Кропивко М.Ф. Стратегічне бачення аграрного устрою України / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2017. – № 4. – С. 5–16.
49. Ксенофонов М.М. Стратегія забезпечення стану економічної безпеки як складова стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства / М.М. Ксенофонов // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 6. – Т. 3. – С. 47-53.
50. Кузенко Т.Б. Фінансова безпека підприємства : навчальний посібник / Т.Б. Кузенко. Л.С. Мартюшева, О.В. Грачов. – Харків : ХНЕУ, 2010. – 300 с.
51. Кульбіда М. Погодні ризики, пов'язані з сільськогосподарським виробництвом в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.agrorisk.biz>
52. Кутузова М.М. Теоретичні основи формування і розвитку економічної безпеки / М.М. Кутузова // Молодий вчений. – 2017. – № 1 (41). – С. 628-631.
53. Кушнір І.В. Забезпечення страхового захисту аграрних товаровиробників / І.В. Кушнір // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 1. – С. 149–154.

- 54.Ляшенко Н.В. Перспективи агрострашування та необхідність страхового захисту в сільському господарстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=74681>
- 55.Мазур А.Г. Економіка природокористування : навч. посібник / А.Г. Мазур, І.В. Власенко, В.М. Ціхановська. – Вінниця : Едельвейс, 2013. – 343 с.
- 56.Мазур А.Г. Методологія дослідження змісту та сутності малих форм господарювання в сільській місцевості / А.Г. Мазур, Т.В. Колесник // Економіка. Фінанси. Менеджмент : актуальні питання науки і практики. – 2017. – № 4. – С. 19-31.
- 57.Мартин А.Г. Титульне страхування земельних ділянок як спосіб захисту майнових прав землевласників / А.Г. Мартин, А.О. Кошель // Юридичний вісник «Законь». – 2011. – № 17. – С. 23-27.
- 58.Методичні рекомендації із страхування сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень / Б.Р. Ахіджанов, П.А. Стецюк, О.Є. Гудзь та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 130 с.
- 59.Механизмы управления экономической безопасностью / Ю.Г. Лисенко, С.Г. Мищенко, Р.А. Руденький и др. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 178 с.
- 60.Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :: <http://minagro.gov.ua>.
- 61.Мунтіян В.І. Економічна безпека України : монографія / В.І. Мунтіян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.
- 62.Мушенко В.В. Нормативно-правове регулювання участі держави у страхуванні ризиків сільськогосподарського виробництва / В.В. Мушенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 9. – С. 71-77.
- 63.Навроцький С.А. Стан та тенденції розвитку сільськогосподарського страхування / С.А. Навроцький // Наука й економіка. – 2012. – № 1 (25). – С. 61–68.
- 64.Нусінова О.В. Основи оцінки економічної безпеки підприємства: теоретичні та практичні аспекти : монографія / О.В. Нусінова. – К. : ТОВ «ПанТот», 2012 – 412 с.

- 65.Омелянович Л.О. Економічна безпека торговельного підприємства : Монографія / Л.О. Омелянович, Г.Є. Долматова. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 195 с.
- 66.Пашнюк Л.О. Економічна безпека підприємства : сутність, складові та чинники забезпечення / Л.О. Пашнюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 22. – С. 48–50.
- 67.Перспективы развития агрострахования в Украине // Аграрные новости. – 2012. – № 25. – С. 5–6.
- 68.Плоднік М.В. Вплив зовнішніх чинників на формування економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства / М.В. Плоднік, А.А. Дюк // Східна Європа : економіка, бізнес та управління. – 2017. – Вип. 6 (11). – С. 159-161.
- 69.Портал про страхування сільськогосподарських ризиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agroinsurance.com/ru/>
- 70.Постол А.А. Регулювання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції вітчизняних аграрних підприємств в умовах євроінтеграції / А.А. Постол // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 10. – С. 50–53.
- 71.Правдюк Н.Л. Фінансово-економічна діагностика сільськогосподарських підприємств : монографія / Н.Л. Правдюк, Т.М. Корпанюк. – Вінниця : Вид-во «ТД «Едельвейс і К», 2014. – 200 с.
- 72.Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16.10.1992 р. № 2707–ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>
- 73.Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264–ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
- 74.Прохорова В.В. Управління економічною безпекою підприємств : монографія / В.В. Прохорова, Ю.В. Прохорова, О.О. Кучеренко. – Харків : УКР ДАЗТ, 2010. – 282 с.

- 75.Радіонов О.В. Формування та розвиток економічної безпеки підприємства : монографія / О.В. Радіонов, А.В. Черкасов. – Луганськ : «Янтар». 2011. – 316 с.
- 76.Салькова І.Ю. Основи забезпечення фінансової безпеки / І.Ю. Салькова, А.Ю. Римар // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – № 20. – С. 889-893.
- 77.Самборська О.Ю. Тенденції розвитку малих форм господарювання в агропромисловому комплексі / О.Ю. Самборська, Н.В. Пришляк // Економіка. Фінанси. Менеджмент : актуальні питання науки і практики. – 2018. – № 6. – С. 62-71.
- 78.Сільське господарство Вінниччини : тенденції змін ефективності господарської діяльності різних організаційно-правових форм господарювання (за матеріалами вибіркових сільськогосподарських підприємств та особистих селянських господарств Вінницької області) : колективна монографія / Т.О. Мулик, О.Ф. Томчук, О.С. Кривоконь та ін. – Вінниця : Вінницький національний аграрний університет, 2011. – 368 с.
- 79.Створення системи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufu.org.ua/ua/about/activities/strategic_initiatives/4958.
- 80.Тамбовцев В. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура и проблемы / В. Тамбовцев // Вестник МГУ.– 1995.– № 3. – С. 17-24.
- 81.Ткачук В.І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств : монографія / В.І. Ткачук, О.А. Прокопчук, М.І. Яремова. – Житомир : «Волинь», 2013. – 276 с.
- 82.Фоміна М.В. Проблеми економічного безпечного розвитку підприємств: теорія і практика монографія / М.В. Фоміна. – Донецьк : Дон дует, 2005. – 140 с.
- 83.Фурман І.В. Система фінансового регулювання аграрного сектору України: оцінка сучасного стану та активізація функціонування /

- І.В. Фурман // Економіка. Фінанси. Менеджмент : актуальні питання науки і практики. – 2017. – № 5. – С. 35-50.
- 84.Цигилик І.І. Економічна безпека підприємства в системі внутрішньо економічного механізму / І.І. Цигилик, Т.М. Паневник // Економіка. – 2007. – № 8. – С. 3–5.
- 85.Чумарин И. Кадровая безопасность / И. Чумарин // Кадры предприятия. – 2003. – № 3. – С. 3–5.
- 86.Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства : інноваційний аспект : монографія / С.М. Шкарлет. – К. : НАУ, 2007. – 436 с.
- 87.Шлемко В.Т. Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення / В.Т .Шлемко, І.Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
- 88.Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В.В. Шлыков. – М. :ИНФРА-М, 1999. – 138 с.
- 89.Шумкова В.І. Аналіз ринку сільськогосподарського страхування в країнах ЄС / В.І. Шумкова // Науковий економічний журнал «Інтелект ХХІ». – 2017. – Випуск 2. – С. 62-69.
- 90.Шумкова В.І. Використання системи самострахування для забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств /В.І. Шумкова // Науковий вісник УжНУ. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – 2017. – Випуск 12. – Ч. 2. – С. 182-186.
- 91.Юхновська Ю.Ю. Теоретичні аспекти економічної безпеки підприємств України / Ю.Ю. Юхновська // Держава і регіони. – 2014. – № 1 (76). – С. 123–129.

ДОДАТКИ